

مقاله پژوهشی

ظرفیت‌ها و راه‌کارهای بهره‌گیری از آستانه شاه نعمت‌الله ولی در توسعه گردشگری ادبی و تقویت هویت فرهنگی استان کرمان*

معصومه بختیاری، معصومه خدادادی**، طاهره خبازی

گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد ورامین- پیشوا، دانشگاه آزاد اسلامی، ورامین، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۵ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۴/۱۱/۰۱

چکیده | شاه نعمت‌الله ولی (۱۳۷-۴۳۸ هـ)، عارف و شاعر برجسته ایرانی، یکی از چهره‌های کلیدی تاریخ تصوف است و آستانه او در ماهان کرمان، به‌عنوان کانون مهم پیوند میراث عرفانی، ادبی و آیینی شناخته می‌شود. این مکان نمونه‌ای از پیوند میان متن ادبی-عرفانی، مکان مقدس و جاذبه گردشگری است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و رویکردی میان‌رشته‌ای، کارکردهای گردشگری ادبی آستانه شاه نعمت‌الله ولی را در سه سطح بررسی کرده است: بازنمایی میراث عرفانی، الگوی مواجهه بازدیدکنندگان با مکان و پیامدهای اقتصادی-اجتماعی محلی. داده‌ها از طریق مطالعات میدانی شامل مشاهده و گفت‌وگو با فعالان و بازدیدکنندگان گردآوری شده‌اند. ترکیب عناصر معماری، آیین‌های زیارتی و ارجاعات ادبی-عرفانی، آستانه را از یک مقصد صرفاً تاریخی فراتر برده و به فضایی برای تجربه عمیق ادبی-فرهنگی تبدیل کرده است. به‌ویژه، چله‌خانه (به‌عنوان بخشی کمتر شناخته‌شده) نقشی کلیدی در تعمیق تجربه گردشگری عرفانی ایفا می‌کند و آشنایی با آن، ماندگاری تجربه را افزایش می‌دهد. ازسویی دیگر، مکان مذکور الگوهای خاصی از تعاملات اجتماعی میان زائران و گردشگران ایجاد کرده است؛ ازجمله پیوند آیین‌های زیارتی با فعالیت‌های فرهنگی و تقویت صنایع دستی بومی مانند پته‌دوزی. گردشگری مبتنی بر این مجموعه، کنار ایجاد فرصت‌های شغلی مستقیم در بخش خدمات، به‌طور غیرمستقیم محرک توسعه کسب‌وکارهای محلی است و جایگاه ماهان را در گردشگری ادبی تثبیت می‌کند. این تأثیر را می‌توان با برگزاری برنامه‌های ادبی و فرهنگی ازجمله همایش‌های ادبی با محوریت شاه نعمت‌الله ولی، تقویت کرد. نتیجه‌گیری پژوهش بر ضرورت بازنگری در الگوی معرفی و مدیریت محتوای فرهنگی آستانه تأکید دارد و آن را نمونه‌ای ممتاز از ظرفیت گردشگری ادبی در پیوند میراث ناملموس با توسعه پایدار محلی می‌داند.

واژگان کلیدی | شاه نعمت‌الله ولی، گردشگری ادبی، هویت فرهنگی، ماهان، کرمان.

مقدمه | استان کرمان، به‌واسطه غنای تاریخی و میراث عرفانی عمیق خود، یکی از مناطق راهبردی در توسعه گردشگری فرهنگی و ادبی در ایران محسوب می‌شود. در میان این ظرفیت‌ها، مجموعه آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی در ماهان

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری «معصومه بختیاری» با عنوان «ظرفیت‌ها و راه‌کارهای بهره‌گیری از آستانه شاه نعمت‌الله ولی در توسعه گردشگری ادبی و تقویت هویت فرهنگی استان کرمان» است که به راهنمایی دکتر «معصومه خدادادی» و مشاوره دکتر «طاهره خبازی» در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ورامین، ایران انجام شده است.

** نویسنده مسئول: m.khodadadi@iauvaramin.ac.ir, 09122083289

به‌عنوان کانون سنت‌های ادبی و معنوی شاه نعمت‌الله ولی و پیروان او است. همان‌طور که در منابع تاریخی ذکر شده است، ماهان همواره به‌دلیل اعتدال اقلیمی و اهمیت فرهنگی خود مهم بوده و پس از استقرار طریقت نعمت‌اللهی، جایگاه ویژه‌ای در ادبیات عرفانی یافته است.

با وجود اهمیت بنیادین این مکان در هویت‌سازی فرهنگی

(نجفی‌پور و حیدری، ۱۳۹۲)، نویسندگان به ارتباط بین گردشگری ادبی و رسانه‌ها به‌ویژه فیلم پرداخته‌اند. بیشتر مطالعات مرتبط با آستانه شاه نعمت‌الله ولی، محدود به حوزه‌های تاریخ، عرفان و ادبیات است. پژوهش‌های تاریخی عمدتاً بر زندگی و نقش شاه نعمت‌الله ولی در تصوف ایران و هند تمرکز دارند؛ از جمله کرمانی (۱۳۳۵) در کتاب «تذکره در مناقب حضرت شاه نعمت‌الله ولی به تصحیح و مقدمه ژان اوبن» به زندگی، سفرها و تأثیرات عرفانی این عارف پرداخته و نقش خانقاه ماهان را در گسترش طریقت نعمت‌اللهی بررسی کرده است. همچنین، مطالعه‌ای با عنوان «نقش مکتب کرمان و طریقت شاه نعمت‌الله ولی در تاریخ تفکر و تصوف هندوستان» (دهش، ۱۳۹۹)، نشان می‌دهد آستانه ماهان، به دلیل حمایت پادشاهان دکن، به مرکزی برای تبادل فرهنگی بین ایران و هند تبدیل شد. این مطالعات، نقش آستانه در هویت‌سازی عرفانی را برجسته می‌کنند اما کمتر به جنبه‌های گردشگری آن پرداخته‌اند. در زمینه گردشگری، مطالعات محدودی به آستانه شاه نعمت‌الله پرداخته‌اند. مطالعه‌ای با عنوان «تحلیل تطبیقی مفهوم عرفان در معماری مجموعه آرامگاه‌های مشتاقیه و شاه نعمت‌الله ولی» موسی پورعسکری (۱۳۹۲)، به نقش معماری آستانه در جذب گردشگران فرهنگی اشاره کرده و آن را نمادی از هویت عرفانی کرمان می‌داند. درباره گردشگری در کرمان نیز مطالعات متعددی (Mehrabi Basharabadi et al., 2012; Kamali, 2022) به چاپ رسیده‌اند که در آن‌ها به ماهان و بارگاه شاه نعمت‌الله ولی اشاره‌ای نشده است.

روش تحقیق

این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و بین‌رشته‌ای انجام شده است و برای دستیابی به نتایج، از ترکیب داده‌های میدانی، اسنادی و نظری بهره گرفته است. داده‌های میدانی شامل بازدید مستقیم از مجموعه آرامگاهی شاه نعمت‌الله ولی، مشاهده آیین‌ها و مصاحبه‌های با مسئولان میراث‌فرهنگی، خادمان بقعه و مشاوران گردشگری استان کرمان بوده است. داده‌های اسنادی از متون تاریخی، رسائل عرفانی، گزارش‌های رسمی اداره کل میراث‌فرهنگی و خبرگزاری‌های معتبر (ایرنا و مهر) در بازه سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۴ گردآوری شده است. همچنین داده‌های آماری شامل تعداد گردشگران نوروزی، درصد بازدیدکنندگان آستانه، مدت اقامت و روند تغییرات پس از دوره رکود کرونا استفاده شده است. در مرحله تحلیل، داده‌های گردآوری‌شده با روش تلفیق کمی و کیفی بررسی شده‌اند؛ از یک‌سو آمار ورود گردشگران و درصدهای انگیزه بازدید در قالب جداول و نمودارهای تحلیلی (دایره‌ای و خطی) ترسیم شد و از سوی دیگر مضامین فرهنگی و آیینی استخراج‌شده از مشاهدات و مصاحبه‌ها در چهارچوب

و جذب گردشگر، پژوهش‌ها عمدتاً بر جنبه‌های تاریخی، معماری و توصیفی این مجموعه متمرکز بوده‌اند و کمتر به بررسی تحلیلی نقش آن در توسعه گردشگری ادبی و تأثیر آن بر برندسازی مقصد کرمان پرداخته شده است. این پژوهش با هدف غنی‌سازی ادبیات نظری در این حوزه، به بررسی ظرفیت‌های فرهنگی و ادبی آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی در قالب یک مطالعه توصیفی-تحلیلی می‌پردازد تا ابعاد مختلف این میراث را در توسعه پایدار گردشگری منطقه روشن سازد. هدف اصلی این پژوهش، توصیف و تحلیل ظرفیت‌های فرهنگی و ادبی مجموعه آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی در راستای تقویت هویت فرهنگی استان کرمان و توسعه زیرساخت‌های نوین گردشگری، به‌ویژه گردشگری ادبی است. این مطالعه به‌طور خاص در پی شناسایی و ارائه داده‌های بنیادین برای برنامه‌ریزان توسعه گردشگری منطقه است تا از این طریق، ضمن حفظ اصالت تاریخی و عرفانی مکان، به پایداری اقتصادی و فرهنگی منطقه کمک کند.

پیشینه پژوهش

پیش از بیان برخی از مطالعات ارائه‌شده در حوزه گردشگری، به‌خصوص گردشگری ادبی با محوریت استان شاه نعمت‌الله ولی، باید اشاره شود بیشتر مطالعات داخلی بر گردشگری فرهنگی یا مذهبی تمرکز دارند و به گردشگری ادبی به‌عنوان زیرساخت‌های مستقل کمتر توجه شده است. در پژوهش‌های انجام‌شده، درباره کرمان و آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی موردی اندکی یافت شد و این نشان‌دهنده آن است که به این شهر و جاذبه‌های گردشگری ادبی آن کمتر توجه شده است، درحالی‌که شیراز (حافظ و سعدی) و نیشابور (خیام و عطار) بیشتر مطالعه شده‌اند.

مطالعه‌ای با عنوان «گردشگری فرهنگی و راهکارهای ارتقای آن در ایران» (یعقوب‌زاده و دولت‌آبادی، ۱۳۸۳) با تمرکز بر ارتقای جنبه‌های فرهنگی که می‌تواند به گردشگری ادبی مرتبط شود، به گردشگری فرهنگی در ایران و راهکارهای توسعه آن می‌پردازد. اسدی و بیات (Asadi & Bayat, 2017) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کیفی گفتمان توسعه گردشگری ادبی در ایران»، مشکلات و موانع توسعه گردشگری ادبی، راهکارهای توسعه و ترویج گردشگری ادبی و کارکردها و پیامدهای گردشگری ادبی را مطالعه کرده‌اند.

مطالعاتی دیگر با عنوان «طراحی بافت تاریخی شهر تهران با رویکرد گردشگری ادبی، نمونه موردی، حصار ناصری شهر تهران»، توسط قاسمی و همکاران (۱۳۹۷) و «تحلیل ظرفیت‌های محیطی گردشگری ادبی برای توسعه گردشگری شهری مطالعه موردی: شهر تهران» (Movahed et al., 2023) به چاپ رسیده است. در پژوهش «گردشگری فیلم و تأثیر آن بر ترویج گردشگری ادبی»

گردشگری فرهنگی و میراثی ایجاد می‌شود. این گزارش همچنین گردشگری بین‌قاره‌ای را با شعار «وحدت در عین تنوع» ترویج می‌کند و میراث فرهنگی اروپا را تشویق می‌کند و در آن، این نوع توریسم می‌تواند در توسعه منطقه‌ای در مناطق مختلف جهان مؤثر باشد.

گردشگری فرهنگی، به‌عنوان شاخه‌ای از صنعت گردشگری، بر معرفی و حفظ میراث فرهنگی و تعامل با فرهنگ‌های زنده جوامع میزبان تمرکز دارد. اهداف این نوع گردشگری شامل تشویق متصدیان حفظ میراث برای نشان دادن اهمیت آن به جامعه محلی و بازدیدکنندگان، حمایت از صنعت گردشگری برای مدیریت شیوه‌هایی که به فرهنگ‌های زنده احترام می‌گذارد و تسهیل گفت‌وگو میان طرفداران محیط‌زیست و فعالان گردشگری درباره شکندگی مکان‌های میراث و نیاز به پایداری آن‌هاست. همچنین، این گردشگری به تدوین‌کنندگان طرح‌ها و سیاست‌ها کمک می‌کند تا راهبردهای جامع و قابل‌ارزیابی برای ارائه و تفسیر مکان‌های میراث و فعالیت‌های فرهنگی، با تأکید بر حفظ آن‌ها تدوین کنند.

شکل‌گیری گردشگری فرهنگی در یک منطقه به عوامل متعددی وابسته است. تدارک فرهنگی و ارائه جذابیت‌های موجود، پشتیبانی محلی و منطقه‌ای از این نوع گردشگری در چهارچوب ساختارهای اجتماعی و سازمانی و تلفیق جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی برای خلق چشم‌اندازی فرهنگی، از پیش‌نیازهای کلیدی هستند. این فرایند با افزایش آگاهی ساکنان محلی درباره منافع و چالش‌های گردشگری فرهنگی همراه است که می‌تواند به حفظ میراث بوم‌شناختی و تأمین شرایط لازم برای پایداری جمعیت محلی کمک کند.

گردشگری فرهنگی آثار متعددی بر جوامع میزبان دارد. این نوع گردشگری می‌تواند امتیازات فرهنگی گمشده ساکنان محلی را دوباره کشف و برجسته کند، هویت فرهنگی منطقه را تقویت کند و حس تعلق به فرهنگ را میان مردم پرورش دهد. از منظر اقتصادی، گردشگری فرهنگی زیربنای اقتصادی را در بلندمدت توسعه می‌دهد و با ایجاد فرصت‌های شغلی، به‌ویژه در اقتصادهای راکد، به رونق منطقه کمک می‌کند. این آثار، از طریق آگاهی‌بخشی به جامعه محلی و توسعه زیرساخت‌های فرهنگی، به حفظ و ارتقای میراث فرهنگی و طبیعی منجر می‌شود (Bakhtiyari et al., 2025, 3).

• گونه‌شناسی جاذبه‌های گردشگری فرهنگی

در فرایند گونه‌شناسی جاذبه‌های گردشگری، جاذبه‌های فرهنگی به هشت دسته اصلی تقسیم‌بندی می‌شوند که هر یک جنبه‌ای از میراث مادی و معنوی جوامع را منعکس می‌سازد. این هشت دسته به شرح زیر است:

سایت‌های باستان‌شناسی، تاریخی و فرهنگی: این دسته شامل یادمان‌های ملی، ساختمان‌های تاریخی، بناهای مذهبی و مکان‌هایی است که شاهد وقوع یک اتفاق مهم تاریخی یا مذهبی بوده‌اند. انواع

نظری گردشگری میراث و هویت فرهنگی، کدگذاری و دسته‌بندی شدند. این ترکیب میان داده‌های آماری و کیفی، امکان تبیین رابطه میان معماری چنددوره‌ای، آیین‌های عرفانی و هویت فرهنگی کرمان را فراهم آورد و ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی آستانه را در توسعه گردشگری فرهنگی-مذهبی آشکار ساخت.

سوالات پژوهش

این پژوهش با بررسی ظرفیت‌های آستانه شاه نعمت‌الله ولی در توسعه گردشگری ادبی و هویت‌سازی فرهنگی، به پرسش‌های زیر پاسخ می‌دهد:

۱. کدام شاخص‌های گردشگری فرهنگی و گردشگری ادبی در ظرفیت‌های موجود مجموعه شاه نعمت‌الله ولی به‌صورت بالقوه قابل شناسایی هستند؟
۲. چه چالش‌هایی مانع بهره‌برداری کامل از این ظرفیت‌ها می‌شوند و چگونه می‌توان آن‌ها را در چهارچوب تحلیلی و ارزیابنده (نه راهکار اجرایی) بررسی کرد؟

مبانی نظری

• گردشگری فرهنگی

گردشگری فرهنگی، به‌عنوان شاخه‌ای از صنعت گردشگری، بر جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و علمی یک منطقه متمرکز است. طبق تعریف سازمان جهانی گردشگری (UNWTO)، گردشگری فرهنگی شامل فعالیت‌هایی است که گردشگران را با میراث ملموس و ناملموس یک مقصد آشنا می‌کند. این نوع گردشگری برای آشنایی موارث فرهنگی و هنری، آداب‌ورسوم، بناها و آثار تاریخی با هدف‌های آموزشی، تحقیقاتی و پژوهشی صورت می‌گیرد (Farajirad & Aghajani, 2009, 71).

«در جریان گردشگری فرهنگی، جنبه‌های معنوی فرهنگ بومی و همچنین تبلور عینی آن به‌عنوان میراث فرهنگی از پارامترهای اساسی هستند که به‌شدت اهمیت اقتصادی دارند و اطلاعات در آن به‌صورت دیداری منتقل می‌شود» (Boniface, 1995/2001, 143). گردشگری فرهنگی، شامل گردشگری در مناطق شهری به‌خصوص شهرهای تاریخی و بزرگ و امکانات فرهنگی این شهرها مانند موزه‌ها و تئاترها نیز می‌شود. همچنین این نوع گردشگری می‌تواند شامل گردشگری در مناطق روستایی و نمایش سنت‌های بومی جوامع فرهنگی (به‌عنوان مثال جشنواره‌ها و آداب‌ورسوم) و ارزش‌ها و شیوه زندگی آن‌ها باشد. گردشگری فرهنگی در حال حاضر محبوبیت زیادی در سراسر جهان دارد.

سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD, 2009) در گزارشی به تأثیر فرهنگ در گردشگری پرداخته است. این گزارش نشان می‌دهد بیش از ۵۰ درصد فعالیت‌های بخش گردشگری توسط

گردشگری فرهنگی با چهار عامل اصلی درگیر است: ۱) استفاده از دارایی‌های میراث فرهنگی، ۲) مصرف تجربه‌ها و محصولات فرهنگی و ۳) حضور گردشگر.

جاذبه‌های فرهنگی به‌عنوان بخشی از محصول گردشگری، به کلیه تجلی‌ها و تبلورهای بیرونی و رسمی فرهنگ یک کشور اطلاق می‌شود که قابلیت دیده‌شدن، نمایش یا اجرا دارند. این جاذبه‌ها به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند:

جاذبه‌های فرهنگی مادی: شامل اماکن تاریخی، موزه‌ها، بناهای مذهبی (مساجد، معابد، کلیساها)، سایت‌های باستانی و مراکز فرهنگی یا محل‌های مسکونی جدید.

جاذبه‌های فرهنگی معنوی: شامل موسیقی، هنرهای نمایشی، ادبیات، نقاشی، مجسمه‌سازی، حکاکی، فرهنگ عامه (فولکلور) و صنایع دستی (همان).

• گردشگری ادبی

گردشگری به‌عنوان یکی از زیرشاخه‌های گردشگری فرهنگی و میراثی، بر جاذبه‌های معنوی مرتبط با ادبیات تمرکز دارد. این نوع گردشگری شامل بازدید از مکان‌های مرتبط با نویسندگان، شاعران، آثار ادبی، جشنواره‌های ادبی، هنرهای خلاقانه و تولیدات رسانه‌ای است. گردشگران ادبی به دنبال کسب آگاهی درباره زندگی و آثار شاعران و نویسندگان مشهور، بازدید از زادگاه، محل دفن، خانه‌ها و اماکنی هستند که در خلق آثار ادبی نقش داشته‌اند. این سفرها فرصتی برای تجربه فرهنگی، شرکت در مراسم و جشنواره‌های ادبی و تجسم فضای خلق آثار فاخر فراهم می‌کنند. به عبارت دیگر، گردشگری ادبی ناشی از علاقه به یک نویسنده، اثر ادبی یا میراث فرهنگی مرتبط با آن‌هاست که شامل زادگاه‌ها، بقعه‌ها، موزه‌های ادبی و سایر مکان‌های مرتبط با نویسندگان است (Bakhtiyari et al., 2025, 101).

• اثرات چندجانبه گردشگری ادبی

گردشگری در محیطی شکل می‌گیرد که از دو بخش اصلی تشکیل شده است: محیط انسانی و محیط طبیعی.

محیط انسانی شامل عوامل و فرایندهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است، درحالی‌که محیط طبیعی گیاهان، جانوران و زیستگاه‌های آن‌ها را در بر می‌گیرد. با این حال، این دو محیط در عمل به‌طور کامل در هم آمیخته‌اند؛ فعالیت‌های انسانی بر محیط طبیعی اثر می‌گذارند و هم‌زمان از آن تأثیر می‌پذیرند. گردشگری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های انسانی، اثرات مهمی بر محیط مقصد دارد؛ جایی که گردشگران با جامعه محلی، اقتصاد، فرهنگ و محیط طبیعی تعامل می‌کنند.

از این رو، اثرات گردشگری را معمولاً در چهار حوزه اصلی بررسی می‌کنند: اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محیط‌زیستی. با این حال باید توجه داشت این اثرات چندجانبه‌اند و به‌سادگی نمی‌توان آن‌ها را در قالب دسته‌بندی‌های جداگانه قرار داد. در واقع، اثرات گردشگری اغلب ابعادی به‌هم‌پیوسته دارند و می‌توانند مثبت و

معابد بودایی، مساجد اسلامی، کاخ‌ها، آرامگاه‌ها، تپه‌ها و محوطه‌های باستانی و اماکن مقدس، همگی در زمره سایت‌های باستان‌شناسی، تاریخی و فرهنگی قرار می‌گیرند.

الگوهای خاص فرهنگی: این بخش شامل آداب و رسوم، پوشش محلی، جشن‌ها، شیوه‌های زندگی و اعتقادات مذهبی است که بیشتر در بستر زندگی روستایی مشهود بوده و به‌ندرت در محیط‌های شهری مشاهده می‌شود.

هنرها و صنایع دستی: این جاذبه‌ها شامل انواع هنرهای اجرایی و صنایع دستی بومی هر منطقه می‌شود که غالباً در قالب سوغات، بخشی از تجربه فرهنگی گردشگر را تشکیل می‌دهند.

فعالیت‌های جذاب اقتصادی: شامل فعالیت‌های اقتصادی محلی و جذاب برای گردشگران است که ماهیت فرهنگی خاصی دارند. **اماکن شهری جذاب:** این جاذبه‌ها به فضاهای شهری نظیر بافت‌های قدیمی، میدان‌ها و مراکز شهری که ارزش فرهنگی و تاریخی دارند، اطلاق می‌شود.

موزه‌ها: موزه‌ها به‌عنوان مراکز نگهداری، پژوهش و نمایش آثار، یکی از اجزای کلیدی جاذبه‌های فرهنگی محسوب می‌شوند.

جشنواره‌ها و رویدادهای فرهنگی: شامل جشن‌ها، آیین‌های مهم، رویدادهای هنری و هرگونه گردهمایی با ماهیت فرهنگی که بازتاب‌دهنده هویت جامعه است.

آداب و رسوم مهمان‌نوازی ساکنان: نحوه پذیرایی و تعامل مردم محلی با گردشگران، به‌عنوان یک مؤلفه رفتاری، بخشی از تجربه فرهنگی سفر تلقی می‌شود.

جذابیت‌های فرهنگی یکی از مؤلفه‌های اساسی گردشگری هستند. نزدیکی و تعامل با جامعه محلی نیز مهم است؛ جهانیان و نادعلی‌پور (۱۳۸۸) تأکید می‌کنند که دوستی و شخصیت مهمان‌نوازانه ساکنین محلی یکی از جاذبه‌های واقعی برای گردشگران محسوب می‌شود.

ریچارد (Richard, 1997/2001)، با استناد به لیستی که مرکز اروپایی فرهنگ‌های سنتی و منطقه‌ای در سال ۱۹۸۹ تهیه کرده بود، انواع جاذبه‌های فرهنگی را توصیف می‌کند. این دسته‌بندی شامل موارد زیر است:

موزه‌ها و مکان‌های باستان‌شناسی: مراکز نگهداری و نمایش میراث.

معماری: ساختمان‌های مشهور، ویرانه‌ها و حتی کل شهرها.

هنر: هنرهای دستی، مجسمه‌سازی، گالری‌ها و رویدادها و جشنواره‌های هنری.

اجراها: موسیقی (کلاسیک، معاصر و محلی)، رقص، نمایش فیلم، تئاتر و نمایشنامه‌نویسی.

ادبیات و زبان: مطالعات زبانی، ادبیات و تورهای مرتبط.

مذهب: زیارتگاه‌ها و جشنواره‌های مذهبی.

فرهنگ‌های بومی: فرهنگ‌های قومی، قبیله‌ای (بدوی) و خرده‌فرهنگ‌ها.

به‌جای سایر فعالیت‌های اقتصادی است. برای مثال، در مناطق ساحلی با پس‌کرانه‌های روستایی، سرمایه‌گذاری در گردشگری ممکن است جایگزین سرمایه‌گذاری در کشاورزی، باغبانی یا ماهیگیری شود.

ازسوی‌دیگر، وابستگی بیش از حد به گردشگری می‌تواند به بحران‌های اقتصادی منجر شود. این وضعیت به‌ویژه در کشورهای کوچک دیده می‌شود که دولت‌ها، گردشگری را بهترین راه توسعه می‌دانند و در طول زمان آن‌قدر به آن وابسته می‌شوند که هرگونه تغییر در تقاضا می‌تواند اقتصاد کشور را دچار بحران کند (ibid.). با وجود این چالش‌ها، گردشگری همچنان یکی از گزینه‌های اصلی توسعه در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه است. بسیاری از کشورها، گردشگری را به سایر گزینه‌های ممکن ترجیح می‌دهند. بنابراین، چه در مناطقی که صنایع قدیمی در حال افول هستند و نیاز به تجدید حیات دارند و چه در مناطقی که به‌دنبال توسعه بوده اما گزینه‌های محدودی پیش‌رو دارند، گردشگری می‌تواند فواید مهمی داشته باشد (ibid.).

• اثرات اجتماعی گردشگری

گردشگری به‌عنوان یک فعالیت انسانی پیچیده، اثرات گسترده‌ای بر جامعه میزبان بر جای می‌گذارد. این اثرات ابعاد اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی را در بر می‌گیرند و به‌دلیل تنوع فعالیت‌های گردشگری، معمولاً چندجانبه و به‌هم‌پیوسته‌اند. نوع و شدت این اثرات به عواملی همچون ویژگی‌های جامعه میزبان و مهمان و ماهیت فعالیت‌های گردشگران بستگی دارد.

از مهم‌ترین اثرات مثبت اجتماعی گردشگری می‌توان به ایجاد اشتغال، تجدید حیات مناطق توسعه‌نیافته، نوسازی هنرها و فنون محلی، تقویت فعالیت‌های فرهنگی سنتی، بهبود کیفیت زندگی اجتماعی و فرهنگی جامعه محلی، نوسازی سنت‌های معماری و افزایش توجه به حفاظت از مناطق زیباشناختی و فرهنگی اشاره کرد. همچنین در کشورهای در حال توسعه، گردشگری می‌تواند با انتقال نیروی کار از کشاورزی سنتی به صنایع خدماتی، موجب تحرک اجتماعی بیشتر، دستمزد بالاتر و آینده شغلی بهتر شود (Yoon, 2002).

بااین‌حال، گردشگری اثرات منفی نیز دارد. ازدحام در تفریحگاه‌ها، کاهش رونق فعالیت‌های سنتی مانند کشاورزی، وابستگی بیش از حد به گردشگری، تعارض ارزشی میان گردشگران و ساکنان محلی و تغییر سبک زندگی از جمله پیامدهای منفی آن هستند. در جوامعی با باورهای مذهبی قوی، ورود گردشگران ممکن است به تغییر ارزش‌های اجتماعی و بروز نارضایتی‌های ملی منجر شود. یکی از مهم‌ترین اثرات اجتماعی-فرهنگی گردشگری، پدیده‌ای است که از آن با عنوان «اثر نمایشی» یاد می‌شود. این اثر زمانی رخ می‌دهد که تفاوت‌های آشکار میان گردشگران و جامعه میزبان وجود داشته باشد. مشاهده سبک زندگی گردشگران می‌تواند تغییرات رفتاری در جامعه میزبان ایجاد کند. هرچند این تغییرات

سودمند و یا منفی و زیان‌آور باشند. همچنین این اثرات در طول زمان و با توسعه مناطق مقصد تغییر می‌کنند.

سه عامل کلیدی در شدت و نوع اثرات گردشگری مؤثر می‌داند: (۱) نوع فعالیت‌های گردشگری انجام‌شده، (۲) ویژگی‌های جامعه میزبان و (۳) ماهیت تعامل میان بازدیدکنندگان و ساکنان.

گردشگری از سایر فعالیت‌های صنعتی متمایز است، زیرا تولید و مصرف آن در یک مکان واحد صورت می‌گیرد؛ گردشگر محصول را در مقصد مصرف می‌کند. بنابراین، اثرات گردشگری عمدتاً در مقصد متمرکز می‌شوند. افزون‌بر این، به‌دلیل فصلی بودن فعالیت‌های گردشگری، شدت اثرات در زمان‌های خاصی بیشتر است. فصلی بودن عمدتاً ناشی از دو عامل است: شرایط اقلیمی (مانند میزان تابش خورشید یا بارش برف) و دوره‌های تعطیلات (مانند تعطیلات مدارس یا تعطیلات سالانه).

گردشگری نه‌تنها بر مقصد و جامعه میزبان، بلکه بر خود گردشگران نیز اثر می‌گذارد. این اثرات در رفتار آن‌ها در مقصد مشاهده می‌شود و حتی پس از بازگشت از سفر نیز می‌تواند نمایان شود. برای مثال، تجربه‌های گردشگران ممکن است بر تصمیم‌های آینده آن‌ها در انتخاب مقصد تأثیر گذارد. برخی از این تجربه‌ها در مقصد کسب می‌شوند اما بازاندیشی درباره آن‌ها و اثرگذاری‌شان بر انتخاب‌های بعدی می‌تواند در مکان دیگری رخ دهد.

با توجه به چندجانبه بودن اثرات گردشگری، به‌طور معمول آن‌ها را در سه دسته اصلی تقسیم‌بندی می‌کنند: (۱) اثرات اقتصادی گردشگری، (۲) اثرات اجتماعی گردشگری و (۳) اثرات محیط‌زیستی گردشگری.

• اثرات اقتصادی گردشگری

پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه گردشگری نشان می‌دهند بیشترین تمرکز بر اثرات اقتصادی این فعالیت بوده است. مطالعه درباره افزایش تعداد گردشگران در مقصد یا مقصدها، عمده‌ترین بخش مطالعات گردشگری را تشکیل داده و بیشتر این پژوهش‌ها توسط اقتصاددان‌ها انجام شده است. تمرکز اصلی آن‌ها بر درآمدزایی و اشتغال‌زایی بوده است.

در ارتباط با اثرات اقتصادی، معمولاً نکاتی به‌عنوان اثرات مثبت در نظر گرفته می‌شوند که شامل: کمک به افزایش درآمد ارزی، افزایش درآمدهای دولتی، ایجاد فرصت‌های شغلی و کمک به توسعه منطقه‌ای.

این مزایا را می‌توان در سطوح ملی، محلی و منطقه‌ای ارزیابی کرد. بااین‌حال، گردشگری دارای عواقب منفی اقتصادی نیز هست، از جمله تورم، هزینه فرصت‌ها و وابستگی بیش از حد به گردشگری (Gharakhlou et al., 2009, 1-12).

گردشگری می‌تواند منجر به تورم ناشی از افزایش قیمت زمین، مسکن و حتی مواد غذایی شود. هنگامی که تقاضای گردشگران برای خدمات محلی در مقصد افزایش یابد، قیمت کالاها و خدمات نیز بالا می‌رود. هزینه فرصت‌ها به معنای صرف منابع در گردشگری

آن در سطح جهانی و جذب گردشگر، رویکردی ناکافی تلقی می‌شود. گردشگری ادبی به‌عنوان یک گنجینه گران‌بها، سال‌هاست در کشور ما مورد بی‌مهری قرار گرفته و پتانسیل‌های بالقوه آن در مهد تمدن، فرهنگ و شاهکارهای ادبی ایران بهره‌برداری نشده است.

کارشناسان معتقداند، قصور متولیان فرهنگی و عدم شناخت کافی جامعه نسبت به میراث‌فرهنگی و ادبی کشور، زمینه‌ساز این امر شده است که چهره‌هایی چون مولانا، ابن سینا و زکریای رازی، به اشتباه به فرهنگ‌های دیگر منتسب شوند. درحالی‌که ایران در معرفی این اسطوره‌ها به جهان اقدام مؤثری انجام نمی‌دهد، کشورهای نظیر ترکیه، سالانه با برگزاری جشن‌های سماع و همایش‌های مرتبط، از این فرصت در جهت توسعه گردشگری خود بهره می‌برند. فعالان گردشگری و اساتید ادبیات معتقدند، برگزاری همایش‌های تخصصی ادبی، طراحی تورهای متمرکز بر آثار ادبی در جغرافیای وقوع آن‌ها (مکان‌های ذکرشده در متون یا اشعار) و ترکیب مکان‌های گردشگری با اساطیر و افسانه‌ها (نظیر شاهنامه‌خوانی در آرامگاه فردوسی در توس) از جمله راهکارهای اجرایی برای رونق گردشگری ادبی در کشور است (کردآبادی و محمودزاده، ۱۳۹۳، ۹۲).

باید اذعان نمود ظرفیت کارهای خلاقانه در گردشگری ادبی فراوان است. به‌عنوان مثال، می‌توان مسیر سفرنامه‌های مشهوری چون «سفرنامه ناصر خسرو» را بازسازی کرده و براساس مسیرها و منازلی که در آن ذکر شده، یک تور گردشگری طراحی کرد. تاریخ ادبیات غنی ما سرشار از آثاری است که به نام مکان‌ها و منازل مختلف اشاره دارند و می‌توانند مبنای سازماندهی تورهای موضوعی قرار گیرند. قطعاً خواننده «کلیدر» محمود دولت‌آبادی اشتیاق خواهد داشت تا روستاهای شمال خراسان که بستر وقوع این رمان حماسی است را از نزدیک بازدید کند. به این ترتیب، خود آثار ادبی به‌مثابه یک رسانه تبلیغاتی قدرتمند برای توسعه گردشگری ادبی عمل خواهند کرد.

شاعران بزرگی در ادوار مختلف تاریخ ایران زیسته‌اند و مقبره‌ها و آرامگاه‌های متعددی از این بزرگان در سراسر کشور پراکنده است. از آرامگاه خیام در نیشابور گرفته تا حافظ و سعدی در شیراز، باباطاهر در همدان و فردوسی در توس مشهد؛ هریک از این اماکن به تنهایی پتانسیل تبدیل شدن به یک قطب گردشگری ادبی را دارند. خوشبختانه، کشور ما در این زمینه ظرفیت بسیار بالایی

گاه مثبت هستند و جامعه محلی را به الگوهای رفتاری سازنده‌تر ترغیب می‌کنند اما در بسیاری موارد مخرب‌اند. ساکنان محلی به‌دلیل ناتوانی در دستیابی به کالاها و سبک زندگی گردشگران دچار سرخوردگی می‌شوند و این امر به‌ویژه بر جوانان تأثیرگذار است. در نتیجه، ممکن است شکاف اجتماعی میان نسل‌ها ایجاد شود یا جوانان برای دستیابی به سبک زندگی مد نظر به مهاجرت داخلی یا خارجی روی آورند. برنز و هلدن تأکید دارند، اثر نمایی بیشتر زمانی رخ می‌دهد که ارتباط میان ساکنان و گردشگران، سطحی و کوتاه‌مدت باشد (Sheibaninia et al., 2021, 205).

• اثرات محیط‌زیستی گردشگری

محیط طبیعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل کلیدی در گردشگری شناخته می‌شود. گردشگری به‌شدت به محیط‌زیست وابسته است، زیرا محیط خود یک جاذبه اصلی محسوب می‌شود و بستری است که فعالیت‌های گردشگری در آن رخ می‌دهد. روابط میان گردشگری و محیط‌زیست پیچیده و مبتنی بر وابستگی متقابل است.

اثرات محیط‌زیستی گردشگری را می‌توان به دو دسته مثبت و منفی تقسیم کرد. در بعد مثبت، گردشگری می‌تواند موجب حفاظت از محیط، مناظر و حیات‌وحش شود، به تأسیس پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده کمک کند و آگاهی عمومی نسبت به ضرورت حفاظت از محیط‌زیست را افزایش دهد. درآمدهای حاصل از گردشگری نیز می‌تواند برای حفظ مکان‌های در معرض خطر به کار گرفته شود (Yoon, 2002).

در بعد منفی، گردشگری می‌تواند منجر به تولید زباله، ازدحام و ترافیک، آلودگی آب و سواحل، فرسایش مسیرهای طبیعی و آسیب به زیستگاه‌های حیات‌وحش شود. حضور گسترده گردشگران در مناطق طبیعی، گاه موجب تخریب پوشش گیاهی و ایجاد مزاحمت برای گونه‌های جانوری می‌شود. بنابراین، مدیریت صحیح اثرات محیط‌زیستی گردشگری و برنامه‌ریزی آگاهانه برای کاهش پیامدهای منفی آن، ضرورتی انکارناپذیر در مسیر توسعه پایدار گردشگری است (Sheibaninia et al., 2021, 207).

در جدول ۱، خلاصه‌ای از اثرات مثبت و منفی گردشگری ذکر شده است.

• گردشگری ادبی در ایران

به سابقه تمدنی و غنای فرهنگی ایران همواره تأکید شده است؛ بااین حال، صرف اتکا به نام‌بردن از این میراث ارزشمند برای معرفی

جدول ۱. اثرات گردشگری. مأخذ: نگارندگان.

حوزه اثرات	اثرات مثبت	اثرات منفی
اقتصادی	افزایش درآمد ارزی، اشتغال‌زایی، توسعه منطقه‌ای	تورم، هزینه فرصت، وابستگی بیش از حد به گردشگری
اجتماعی- فرهنگی	احیای سنت‌ها، تقویت هویت ملی، ارتقای کیفیت زندگی	کالایی شدن فرهنگ، تغییر سبک زندگی، تعارض ارزشی
محیط‌زیستی	حفاظت از میراث طبیعی، افزایش آگاهی زیست‌محیطی	آلودگی، ازدحام، تخریب زیستگاه‌ها

می‌کند. در گذشته نقش واسطه در ارتباط با شهرهای قدیمی ایالت کرمان و خراسان برعهده داشته است. زندگی مردم این شهر بیشتر از راه کشاورزی و دامداری تأمین می‌شود. هرچند در تواریخ نام ماهان به صورت قریه و قصبه آمده است اما از سال ۱۳۵۵ شمسی در آمار و نقشه‌ها به عنوان یک نقطه شهری تلقی می‌گردد. در کتاب تاریخ کرمان آمده است، «ماهان در شرقی‌ترین مایل به جنوب این بلاد (کرمان) به فاصله هفت فرسنگ واقع است، در خوشی آب‌وهوا معروف است. ۵۰۰ باغ متجاوز در آن جا باشد، انگور و هلویش ممتاز است. میوه‌های دیگرش نیز نیکو به عمل آید» (وزیری، ۱۳۶۴، ۸۳).

به جز منابع جغرافیایی تاریخی مانند حدود العالم من المشرق الی المغرب (متعلق به سده ۳۷۲ هـ ق برابر با ۳۶۱ هـ ش / ۹۸۲ م) و نوشته‌های ابن حوقل و اصطخری، در نوشته‌های تاریخی سده‌های اول اسلام در ایران، نامی از ماهان به میان نمی‌آید. تغییر مرکز حکومت کرمان از سیرجان به بردسیر (کرمان کنونی) در دوره سامانیان، باعث رونق گرفتن و اهمیت این شهر شد (گلاب زاده، ۱۳۸۴، ۲۶).

• شاه نعمت‌الله ولی

سید نورالدین نعمت‌الله بن محمد بن کمال‌الدین یحیی کوه بنانی کرمانی، معروف به سید نورالدین شاه نعمت‌الله ولی ماهانی کرمانی، (۷۳۱-۸۳۴ هجری قمری / ۱۳۳۰-۱۴۳۱ میلادی)، شاعر و عارف ایرانی بود که سلسله نعمت‌اللهی منسوب به اوست. شاه نعمت‌الله، یکی از تأثیرگذارترین شخصیت‌های عرفانی ایران است. پدرانش در شهر حلب ساکن بودند و پدرش به کیچ و مکران آمد و به واسطه وصلتی که با امرای شبانکاره کرد در کوه بنان کرمان متوقف شد و شاه ولی در آن‌جا روز پنجشنبه ۲۲ رجب ۷۳۱ متولد شد و در جوانی نزدیک شیخ رکن‌الدین شیرازی و شیخ شمس‌الدین مکی و سید جلال‌الدین خوارزمی و قاضی عضدالدین، ادبیات و کلام و حکمت الهی و فقه را دریافت و سپس در سلک تصوف درآمد (نفیسی، ۱۳۷۴، ۱۸۸).

سفرهای گسترده‌اش به مصر، حجاز، ترکستان و هند، او را با مکاتب عرفانی مانند کبرویه و چشتیه آشنا کرد و دیدگاهش را غنی ساخت (فرزام، ۱۳۷۴، ۶۲). بخش اول مسافرت‌های شاه ولی در دوران جوانی وی است که زیارت با شیخ یافعی را به همراه داشته و در مکه انجام شده است. این ملاقات پیش از مسافرت به مصر صورت گرفته شده است (نوربخش، ۱۳۸۲، ۱۹). بخش دوم مسافرت‌های وی که پس از کسب اجازه ارشاد است، از مصر آغاز گردید و سپس از طریق آذربایجان به ایران آمده است. پس از عبور از اردبیل و سراب، به سمرقند رفته و چند سال در سمرقند به عبادت و ریاضت پرداخته است. شاه ولی پس از عزیمت از سمرقند به هرات رفته و در آن‌جا با دختر امیر عمادالدین حمزه الحسینی الهروی یعنی نوه دختری امیر حسینی هروی (پرسنده سؤالات گلشن راز) در حدود سال ۷۷۱-۷۷۵ ق، ازدواج کرد. پس از آن به

دارد که می‌تواند منبع درآمدزایی برای جذب گردشگران داخلی و به‌ویژه گردشگران خارجی علاقه‌مند به ادبیات غنی ایران باشد (همان).

در مجموع می‌توان ادعا کرد، گردشگری ادبی می‌تواند درآمدزایی چشمگیری داشته باشد. این حوزه از یک سو سرریز مالی برای اقتصاد محلی ایجاد کرده و از سوی دیگر، نقش بسزایی در اقتصاد کلان کشور ایفا می‌کند. توسعه گردشگری ادبی ابزاری است برای شناساندن و حفظ آثار ادبی و مکتوبات به‌جامانده از تاریخ پرافتخار کشور. از آنجاکه ادبیات یکی از ارکان اصلی میراث فرهنگی و عناصر قوام‌بخش هویت ملی و تاریخی ما محسوب می‌شود، گسترش این نوع گردشگری به تحکیم هویت ملی نیز یاری می‌رساند. در کنار منافع اقتصادی آنی، این صنعت منافع راهبردی و بلندمدتی در زمینه امنیت ملی نیز دارد. در شرایط کنونی، انجام سازماندهی‌های لازم و بسترسازی‌های زیرساختی ضروری است تا پتانسیل‌های موجود در حوزه گردشگری ادبی کشور به فعلیت رسیده و جایگاه آن به درستی تبیین گردد.

با بررسی الگوهای گردشگری در سایر کشورها، مشاهده می‌شود که آن‌ها با استناد به مفاخر ادبی خود و با محوریت مکان‌های تولد، زندگی، خلق آثار و آرامگاه‌های ایشان، تورهایی را برای بازدید شهروندان خود و گردشگران بین‌المللی راه‌اندازی کرده‌اند. شهر لندن به عنوان نخستین مقصد گردشگری ادبی جهان شناخته می‌شود و پس از آن شهرهایی نظیر نیویورک، پاریس، سان فرانسیسکو و رم در ردیف مقاصد محبوب بعدی قرار دارند. این شهرها با بهره‌گیری از شهرت و آثار نویسندگان، هنرمندان و شعرای خود، از مزایای اقتصادی مهمی بهره‌مند شده‌اند. جاذبه‌های ادبی ایران در سه دسته اصلی و براساس اهمیت موضوعی تقسیم‌بندی می‌شوند:

۱) مهم‌ترین و محبوب‌ترین دسته، «خانه‌های شعرا و نویسندگان» است که محل زندگی و خلق آثار بزرگ‌ترین قلم‌های فارسی بوده است؛ برای مثال، خانه موزه سیمین و جلال در تهران یا خانه‌های دیگر بزرگان در سراسر کشور.

۲) دومین دسته، «آرامگاه ادبا» است که محلی برای ادای احترام به بزرگان ادبیات محسوب می‌شود و در شهرهای مختلفی پراکنده‌اند. ۳) سومین دسته شامل، «کافه کتاب‌ها و بوفه‌های کتاب و موزه‌های فرهنگی» است که اهمیت کمتری دارند، زیرا هنوز به اندازه دو دسته اول شناخته شده و فراگیر نیستند.

• ماهان

ماهان در ۴۰ کیلومتری جنوب شرقی کرمان و در دامنه شمال شرقی کوه چوپار در ارتفاعی بالاتر از شهر کرمان واقع شده است. این شهر با حدود ۱۹۰۱ کیلومتر مربع، حال‌وهوایی معتدل دارد. این منطقه از شمال به کرمان و از جنوب به باغین و بردسیر از مشرق به دهستان سیرچ و از جنوب به منطقه بهرانجرد و راین محدود است. این شهر، کرمان را به جیرفت، بم و زاهدان متصل

نظامی متعادل ارائه داد که عامه و نخبگان را جذب کرد. برخلاف برخی جریان‌های صوفیانه، او عرفان را ابزاری برای اصلاح اجتماعی می‌دانست. خانقاه ماهان پایگاه تربیت مریدانی بود که تعالیمش را به هندوستان و آسیای مرکزی بردند. حمایت پادشاهان دکن، مانند احمدشاه بهمنی که بنای اولیه آستانه را ساخت، نفوذ جهانی او را نشان می‌دهد. این پیوندهای بین‌فرهنگی، هویت عرفانی کرمان را تقویت کرد.

بحث

• ویژگی‌های بقعه شاه نعمت‌الله ولی

آستانه و آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی در شهر ماهان، در ۳۵ کیلومتری جنوب شرقی کرمان، یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های معماری ایرانی-اسلامی با ویژگی‌های منحصر به فرد تاریخی، هنری و عرفانی است. این مجموعه با مساحتی حدود ۳۵,۰۰۰ مترمربع، شامل بخش‌هایی مانند صحن‌ها، رواق‌ها، گنبدخانه و چله‌خانه است که در دوره‌های مختلف تاریخی (تیموری، صفوی، قاجار) اضافه یا بازسازی شده است. بیشتر این الحاقات متعلق به دوران شاه عباس اول صفوی، محمد شاه و ناصرالدین شاه قاجار است (عقابی، ۱۳۷۶، ۵۲).

بنای اولیه قسمت آستانه، گنبدی است که بر مزار شاه نعمت‌الله قرار دارد و در دوره تیموری (قرن نهم هجری) به دستور و هزینه احمدشاه بهمنی، پادشاه دکن که از مریدان شاه نعمت‌الله بود، ساخته شد (دهش، ۱۳۹۷، ۲۹۰-۷۹۲).

این بنا در ابتدا شامل گنبدخانه‌ای ساده بود که مقبره عارف را در بر می‌گرفت. در دوره صفوی، با گسترش طریقت نعمت‌اللهی، صحن‌ها و رواق‌هایی مانند صحن میرداماد و اتابکی اضافه شدند که کاشی‌کاری‌ها و گچ‌بری‌های آن، هنر صفوی را بازتاب می‌دهند. در دوره قاجار، صحن و کیل‌الملکی و تزیینات جدید به مجموعه افزوده شد که نشان‌دهنده تداوم اهمیت آستانه در فرهنگ ایرانی است. این تکامل تاریخی، آستانه را به یک سند زنده از معماری چنددوره‌ای تبدیل کرده که هویت تاریخی کرمان را نمایندگی می‌کند (همان).

چله‌خانه نیز مانند گنبد، از قدیمی‌ترین آثار ساختمانی مجموعه است. چله‌خانه احتمالاً قبل از عصر صفویه ساخته شده که در زمان احداث رواق، آن را حفظ کرده‌اند. تزیینات داخل آن بنا به تنوع رنگ‌ها، مربوط به دوران بعد از تیموریان است (عقابی، ۱۳۷۶، ۵۲). اهالی ماهان از دیرباز تاکنون، برای حاجت‌رواشدن و شفا و بهبود بیماری‌ها، با بستن پارچه‌ای سبزرنگ یا قفل به ضریح بقعه، به شاه نعمت‌الله ولی متوسل می‌شدند؛ البته امروزه خادمان بقعه از این کار جلوگیری می‌کنند. همچنین زائران بر این باوراند که با انداختن سکه‌ای در یکی از حوض‌های بقعه، شاه نعمت‌الله دوباره پذیرای آن‌ها خواهد بود.

در اعیاد گوناگون مذهبی نیز بقعه پذیرای زائران است؛ برای نمونه،

کوهبان کرمان رفته و در آنجا اقامت گزیده است و یگانه فرزندش سید برهان‌الدین خلیل‌الله (۷۷۵ ق) در همان دیار زاده شد. بخش سوم مسافرت‌های شاه ولی، پس از اقامت در کوهبنان است که بساط ارشاد و هدایت گسترده و به تعلیم و تربیت خلق پرداخت. پس از آن به تفت و یزد رفت و در آنجا خانقاهی ساخت، از آنجا به ابرقو رفته و مجدداً به تفت آمده و به کرمان بازگشت و در آنجا ساکن شد. او پس از سیروس‌سیاحت اطراف کرمان مجذوب ماهان شد و در ماهان کرمان ساکن شد و خانقاهی تأسیس کرد که به مرکز آموزش عرفان و ادبیات تبدیل شد. پس از درگذشتش در سال ۸۳۴ هجری، آستانه او به نمادی از هویت عرفانی منطقه بدل شد.

شاه ولی پس از آن نیز سفری به شیراز داشت و پس از چندی به کرمان بازگشت و باقی عمر خود را به عبادت و اعتکاف پرداخت. شاه ولی در سال ۸۳۴ دیده از جهان فرو بست و در ماهان به خاک سپرده شد. مدت زندگانی شاه نعمت‌الله ولی را ۱۰۳ سال و چند ماه و هشت روز نوشته‌اند (کرمانی، ۱۳۳۵، ۱۲۳).

از شاه نعمت‌الله ولی آثار زیادی اعم از نظم و نثر باقی مانده است. دیوان اشعار او بالغ بر ۱۲ هزار بیت است که سرتاسر آن سرشار از مفاهیم و مضامین بلند عرفانی است. بخش اعظم اشعار شاه ولی شامل غزلیات است که تعداد آن‌ها به ۱۵۴۱ می‌رسد و باقی شامل ۳۳ قصیده، چهار ترجیع‌بند، ۵۴ مثنوی و تعدادی قطعه و رباعی و دوبیتی و مفردات است. آثار منثور او همه تعلیمی هستند. برخی تعداد این رسائل را تا ۵۰۰ ذکر کرده‌اند ولی تاکنون صحت انتساب ۱۱۴ رساله به شاه نعمت‌الله ولی به اثبات رسیده است.

شهرت و محبوبیت شاه نعمت‌الله ولی در زمان خود، از اشعار او نبوده است، بلکه سرچشمه شهرت، ارادت و احترام مردم نسبت به او را باید در افکار، اندیشه‌ها، اعتقادات معنوی و کرامات وی جست‌وجو کرد. با اندکی تأمل در اشعار شاه نعمت‌الله، می‌توان به سهولت متوجه شد که او را نباید صرفاً به دیده یک شاعر بنگریم. در حقیقت او شاعر نیست بلکه عارفی است که مکاشفات و تجربیات عرفانی و معنوی خود را در قالب و لباس شعر به رشته تحریر درآورده است. به‌طور کلی شاه نعمت‌الله ولی شاعری است که به شعر همچون وسیله و ابزاری برای بیان مفاهیم بلند عرفانی و معنوی خود می‌نگریسته و هدف او از سرودن شعر، در درجه اول بیان حقایق بوده است (Pahlavan et al., 2024, 235).

به‌طور کلی می‌توان گفت، آثار شاه نعمت‌الله ولی اعم از منظوم و منثور، آیین تمام‌نمای آرای ابن عربی، نظیر: وحدت وجود، انسان کامل، مسئله قطب و ولایت و علم اسرار حروف و نقطه است. از جمله محوری‌ترین مفاهیم عرفانی مطرح‌شده در دیوان شاه نعمت‌الله را می‌توان وحدت وجود دانست. به‌طوری که می‌توان گفت بخش کثیری از اشعار او به‌نحوی به این اصل مهم عرفانی اشاره دارد (ibid.).

شاه نعمت‌الله با تأسیس طریقت نعمت‌اللهی، عرفان ایرانی را متحول کرد. او با تأکید بر وحدت وجود، عشق الهی و خودشناسی

سردر ورودی به حرم، داخل رواق شاه عباسی، سنگ زیبایی مزین به نام ۱۲ امام (ع) نصب است که شخصی به نام قطب‌الدین، نذر شاه نعمت‌الله کرده است. در زاویه جنوب شرقی حرم، دری خاتم‌کاری است که به چله‌خانه باز می‌شده و اکنون چله‌خانه جزو رواق شده است. در شرق، رواق شرقی، به صحن دل‌گشایی باز می‌شود که ۳۲ متر عرض و ۴۴ متر ارتفاع دارد. بانی این صحن، محمد اسماعیل خان وکیل‌الملک است. از ملحقات آستانه، کاروان‌سرایست از دوره قاجاریه که کنار ضلع غربی آستانه قرار گرفته است. این کاروان‌سرا که ورودی آن در جهت شمال واقع شده از شاه‌نشین و صحن و حجره‌هایی در اطراف تشکیل شده است. این کاروان‌سرا به مرور به صورت نیمه‌مخروبه درآمد و عملاً استفاده‌ای از آن نمی‌شد تا اینکه برنامه تعمیرات و احیای کامل کاروان‌سرا انجام شد. قبر «امیر نظام گروسی» در جنوب ایوان وکیل‌الملکی قرار دارد.

در این آستانه، موزه‌ای نیز ایجاد شده است که در آن اشیای نفیسی به‌خصوص اشیایی مربوط به عرفا و متصوفه مانند کشکول و تبرزین و شمعدان و... وجود دارد. در این موزه دو صفحه از قرآنی باقی مانده که به خط کوفی است و سبک نگارش آن، تاریخ کتاب را مطمئناً از ۸۰۰ سال پیش‌تر می‌برد. مقبره شاه نعمت‌الله ولی نیز در همین مکان قرار دارد. شاه نعمت‌الله در سال ۸۳۴ ه. ق در کرمان فوت کرده و در ماهان، میان باغی مصفا مدفون شده است.

وجود نوشته‌هایی از کتب دینی و عرفانی، ساخت‌وساز در معماری، خطاطی، کنده‌کاری درب‌های چوبی و دروازه‌ها نشان می‌دهند معماران و هنرمندان چیره‌دست و ادیبان، پیرو این عارف بزرگ و تشنه سیروسلوک بوده‌اند. مشاهده اشعار عرفانی، کاشی و کتیبه‌ها، ترکیب و کاربرد هفت‌رنگ (آبی، سیاه، قرمز، بنفش، لاجوردی، سفید، خاکستری) و هفت نوع خط (کوفی، معلق، بنایی، نسخ، نستعلیق، ریحانی، ثلث) در صحن آستانه و ورودی‌های هفت‌گانه و دیوارها و سقف‌ها نشان‌دهنده اندیشه‌های عرفانی (مانند وحدت وجود) و محبت و عشق وی به حضرت علی (ع) حیدر کرار صاحب ذوالفقار هستند.

در دیواره‌های هفت صحن، بر سر مزارها، نماهای بیرونی و درونی و تمام کشکول نوشته‌ها، خطاطی و کتیبه‌ها؛ هنر تذهیب مقرنس‌کاری، گچ‌بری، کاشی‌کاری و حکاکی‌های چوبی؛ تجلی عرفان در معرض دید همه زائران و عاشقان عرفان و محبان امام علی (ع) قرار گرفته است.

معماری آستانه، ترکیبی از عناصر ایرانی-اسلامی و محلی است که با هویت عرفانی و ادبی شاه نعمت‌الله پیوند خورده است. گنبد فیروزه‌ای مجموعه که از دور میان باغ‌های ماهان خودنمایی می‌کند، نمادی از آسمان و معنویت در معماری اسلامی است. کاشی‌کاری‌های هفت‌رنگ با نقوش اسلیمی و گل‌بوته که در صحن‌ها و ایوان‌ها به کار رفته‌اند، الهام‌گرفته از اشعار عرفانی شاه نعمت‌الله هستند و طبیعت منطقه (مانند باغ‌های کرمان) را بازتاب می‌دهند. چله‌خانه، فضایی برای ریاضت و عبادت درویش،

در عید غدیر، مراسم دفن‌وازی در صحن بقعه انجام می‌شود و شرکت‌کنندگان در مراسم اطعام می‌شوند. همچنین افرادی با خرید پارچه یا لباس برای خدام بقعه و اهدای آن در این روز به آن‌ها، نذر خود را ادا می‌کنند. به باور مردم ماهان، همه کبوتران شهر ماهان از آن آستان شاه نعمت‌الله‌اند و از این‌رو، حبس این پرندگان گناهی بزرگ است.

مردم کرمان و ماهان و شهرهای اطراف، شاه نعمت‌الله ولی را «شاه ولی» می‌خوانند. در شهر ماهان، زوج‌های جوان پس از مراسم عقد و عروسی، به نیت تبرک به بقعه شاه نعمت‌الله ولی می‌روند. در شب عروسی نیز عروس و داماد و دیگر اقوام بدرقه‌کننده آن‌ها، با اتومبیل، آستانه این بقعه را دور می‌زنند، سپس عروس و داماد برای زیارت به درون بقعه می‌روند و گاه در صحن بارگاه، به نیت سپیدبختی و سعادت در زندگی زناشویی، دو رکعت نماز می‌خوانند. از دیگر مراسمی که از دیرباز در جوار و صحن بقعه شاه نعمت‌الله ولی برگزار می‌شود، سوگواری در روز تاسوعا و گردآمدن و طواف دسته‌های سینه‌زنی و عزاداری در این بقعه است. همچنین در روزهای تاسوعا و عاشورا در جوار آستانه، مراسم نعلش‌گردانی برگزار می‌شود؛ در مشهورترین گونه این مراسم، نعلش «سادات» بر دوش دسته‌های عزادار حمل و در برابر «دارالحفاظ» بر زمین نهاده می‌شود و مردم گردگرد آن به عزاداری و سینه‌زنی می‌پردازند. از دیگر رسم‌های رایج در ماهان، طواف میت بر گرد این بقعه است، به‌ویژه اگر میت از خانواده‌های نعمت‌اللهی و سادات باشد؛ پس از طواف میت بر گرد بقعه، مراسم خاک‌سپاری اجرا می‌شود.

• معماری آستانه

بارگاه شاه نعمت‌الله از ورودی شمالی شامل صحن اتابکی، صحن وکیل‌الملکی، رواق شاه عباسی، چله‌خانه، صحن میرداماد (حسینی) و سردر محمد شاهی است. آستانه، شاهکاری است از هنر معماری شش قرن اخیر با تلفیقی از فضای معماری مقبول و باغ‌سازی بسیار فرح‌انگیز و صفایی عارفانه.

معماری آرامگاهی در ایران به‌ویژه مزار بزرگان و عرفا از قرن هشتم هجری به بعد که اندیشه‌های اسلامی و باورهای عرفانی در ایران تعمیق یافته است، متأثر از نگاه معناگرای قدسی و عرفانی بوده و اندیشه‌های عرفانی و اسطوره‌ای را در خود متبلور ساخته است. بنابراین عناصر، اجزاء، فضاها، نشانه‌ها و روابط فضایی و انحای حضور انسان در فضاها، فراتر از تجسد امر مادی خود است (Talaei et al., 2021, 52).

گنبد زیرین مزار شاه نعمت، کاربندی بسیار زیبا دارد و گنبد روپین با کاشی‌کاری فیروزه‌ای مزین شده و بر گریو گنبد عبارت «یا مقلب القلوب و الابصار و سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله والله اکبر» با خط بنایی از کاشی به چشم می‌خورد. سه طرف مرقد را رواق وکیل‌الملکی احاطه کرده و در طرف جنوب گنبد، رواق شاه عباسی قرار دارد.

درهای زیبای مقبره ساخته «علیشاه نجار» است. بر بدنه شمالی

• ویژگی‌های بصری و خوش‌نویسی

با ورود به چله‌خانه، نخستین عنصر شاخص، تعدد نوشته‌ها و خطوط خوش‌نویسی است. کتیبه‌ها به رنگ‌های گوناگون و با دو قلم ثلث و نستعلیق نگاشته شده‌اند. نوشته‌های ثلث عمدتاً به زبان عربی و در مدح اولیای الهی و معصومین هستند، درحالی‌که اشعار نستعلیق بیشتر به زبان فارسی و با مضامین عشق، عرفان و طریقت نگاشته شده‌اند. در فضای چله‌خانه، تقارن و قرینه‌سازی به چشم می‌خورد؛ دیوارهای روبه‌روی یکدیگر دارای فرم‌های مشابه‌اند، هرچند در رنگ و مضمون تفاوت‌هایی دارند. سقف بنا با ۱۲ ترنج تزیین شده که کنار هم شمشه‌ای را تشکیل داده‌اند. در مرکز این شمشه، حجم کروی کوچکی قرار دارد که با رنگ‌های زرد و سبز به ۱۲ بخش تقسیم شده و نمادی از کلاه ۱۲ ترک شاه نعمت‌الله ولی دانسته شده است (قدیمی ماهانی، ۱۳۸۲).

رنگ‌های غالب در تزیینات چله‌خانه شامل قرمز، آبی، سبز، زرد و سفید هستند. رنگ‌های خاکستری کمتر به چشم می‌خورند و برخی رنگ‌ها به دلیل تیرگی به سیاهی نزدیک شده‌اند. ویژگی برجسته در رنگ‌آمیزی، حضور غالب رنگ سفید است. ترکیب‌بندی رنگ‌ها به گونه‌ای است که سفید اغلب میان دو رنگ قرار گرفته و نقش حائل ایفا می‌کند. این امر علاوه بر ارزش زیبایی‌شناختی، بار معنایی عرفانی نیز دارد؛ سفید نمادی از وجود پاک شاه نعمت‌الله ولی است که پذیرای همه اقشار جامعه برای هدایت و ارشاد آنها بوده است.

یکی از مهم‌ترین اصول اعتقادی عرفا و متصوفه، اصل «وحدت وجود» است. این اصل در تزیینات چله‌خانه بازتاب یافته است. حضور گسترده خوش‌نویسی، جایگاه ویژه حروف در عرفان را یادآور می‌شود؛ حروف در اندیشه صوفیانه، ابزار بیان مفاهیم عمیق عرفانی و به‌ویژه اصل وحدت وجود هستند. بسنده کردن هنرمند به خوش‌نویسی، اشاره‌ای به جایگاه عقل، خرد و انسان کامل در تصوف دارد.

از منظر فرم، تکرار دایره در تزیینات چله‌خانه مهم است. دایره نماد وحدت، گردش و چرخش است و نزد صوفیه، جایگاه معنایی برجسته‌ای دارد. این فرم هندسی از اصلی‌ترین نمادهایی است که برای بیان وحدت وجود به کار گرفته شده است. در نهایت، رنگ سفید به‌عنوان رنگ زمینه و رنگ غالب، حامل بار معنایی عرفانی است. در قرآن کریم نیز سفید نماد پاکی و روشنی دانسته شده است. از آن‌جاکه همه رنگ‌ها از سفید پدید می‌آیند، حضور آن در تزیینات چله‌خانه با مفاهیم بلند عرفان، به‌ویژه وحدت وجود، هم‌پوشانی دارد.

• تعاملات فرهنگی

آستانه شاه نعمت‌الله ولی، به‌عنوان مکانی برای تعاملات فرهنگی و معنوی، تأثیرات اجتماعی مهمی بر جوامع محلی و گردشگران داشته و به تقویت هویت کرمانی کمک می‌کند. زائران و بازدیدکنندگان، از طریق شرکت در آیین‌های عرفانی یا خرید محصولات محلی،

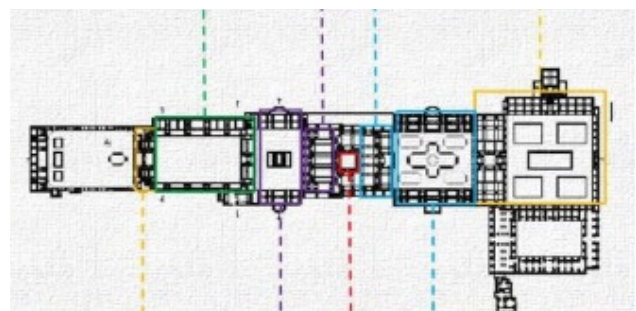
با طراحی ساده اما معنوی، حس عرفانی مجموعه را تقویت می‌کند. صحن‌های باز و حوض‌های مرکزی که برگرفته از الگوی باغ ایرانی‌اند، فضایی آرامش‌بخش برای گردشگران ایجاد می‌کنند و با هویت باغداری کرمانی هم‌خوانی دارند.

آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی در تاریخ ۱۵ دی ۱۳۱۰ با شماره ثبت ۱۳۲ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. در تصویر ۱ موقعیت قسمت‌های مختلف آرامگاه را مشاهده می‌کنید. چله‌خانه آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی، با وجود ارزش‌های تاریخی و عرفانی کم‌نظیر، در حوزه گردشگری کمتر به آن توجه شده است؛ امری که ضرورت شناسایی و معرفی آن را دوچندان می‌سازد.

• چله‌خانه آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی

شاه نعمت‌الله ولی خلوت‌های متعددی برای عبادت، ریاضت و تزکیه باطن داشته است. در میان این خلوت‌گاه‌ها، مشهورترین آنها حجره‌ای واقع در ضلع جنوبی رواق غربی آرامگاه است. این حجره از بقایای خانقاه وی بوده که با مصالح خشت و گل بنا شده است. ابعاد چله‌خانه حدود ۳×۲ متر است. تمامی سطوح دیوارها و سقف آن با آثار نظم و نثر به زبان فارسی و عربی و در قالب فرم‌های متنوع تزیین شده‌اند. بخش‌هایی از نقوش پایین‌تر به سبب وقوع سیل در سال ۱۳۱۱ ه. ش پاک شده و به مرور در حال مرمت و بازسازی هستند. در این حجره، مقبره‌ای متعلق به شاعر و صوفی «ابوالفا» از مریدان شاه نعمت‌الله ولی و مشایخ طریقه نعمت‌اللہی قرار دارد. اشعار و متون نثر موجود در این فضا مضامینی چون نیایش بنده مسکین به درگاه حضرت بی‌نیاز، مدح و نعت حضرت علی (ع)، مدح شاه نعمت‌الله ولی و ورود وی به خاک ماهان را در بر می‌گیرند. تمامی نقوش و نوشته‌های رنگین توسط شخص ابوالفا اجرا شده است (قدیمی ماهانی، ۱۳۸۲؛ باستانی پاریزی، ۱۳۵۵).

تفاوت و کم‌نظیری تزیینات چله‌خانه نسبت به سایر بناها و اماکن مقدس، صرفاً جنبه زیبایی‌شناختی ندارد، بلکه بازتابی از اندیشه‌های عرفانی شاه نعمت‌الله ولی است. هنرمند صوفی، آگاهانه یا ناخودآگاه، اثری خلق کرده که بیانگر تفکرات عرفانی و صوفیانه است. این امر نشان‌دهنده نقش هنر در انتقال و تبلیغ مکتب‌های فکری عمیق و پیچیده در فرهنگ و هنر ایران است.

تصویر ۱. آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی (به ترتیب از ورودی شمالی شامل، صحن وکیل‌الملکی، رواق شاه عباسی، چله‌خانه، صحن میرداماد (حسینی) و سردر محمد

شاهی). مأخذ: Amini Goharrizi & Yazhari Kermani, 2021, 60

معناداری با ادراک معانی عرفانی و سفرهای روحانی سالک در ذهن مخاطبان فضا دارد و منجر می‌شود تا افراد با حضور در هر صحن کیفیت ادراکی متفاوتی را تجربه کنند (Talaei et al., 2021, 52). پیش‌از ورود به بنا، عناصر بلند یعنی چهار مناره و گنبدخانه در چشم‌انداز منظر شهری، تجربه بینایی مخاطبان را به چالش کشیده و خبر از وجود بنایی مذهبی می‌دهد. در جلوخان، ساختار فضا کیفیتی متعادل از نشانه‌های معنادار ساخته است. حضور عناصر، برتری نسبت به یکدیگر ندارد و عالمی کامل و معتدل از عناصر تطهیر فراهم آمده است تا زائر را در نخستین گام حضور در فضا، مهیای سفر معنوی سازد (ibid.).

کتیبه‌های حاوی اشعار عرفانی و نقوش الهام‌گرفته از دیوان شاه نعمت‌الله، بازدیدکنندگان را با ادبیات عرفانی او آشنا می‌کنند. گنبد و کاشی‌کاری‌های آستانه که مفاهیم عرفانی مانند وحدت وجود را به تصویر می‌کشند، گردشگران را به سوی درک عمیق‌تر فرهنگ پارسی- کرمانی سوق می‌دهند. آیین‌های عرفانی، مانند ذکرخوانی در صحن‌ها، نیز با اشعار شاه نعمت‌الله همراه شده و هویت ادبی منطقه را زنده نگه می‌دارند.

موقعیت جغرافیایی آستانه در دامنه کوه‌های چوپار و نزدیکی به باغ شازده، جذابیت طبیعی و فرهنگی آن را افزایش داده است. معماری مجموعه، با فضاهای باز و نورپردازی طبیعی، حس معنویت و آرامش را منتقل می‌کند که برای گردشگران ادبی و عرفانی جذاب است. در تحلیل بنا، به اتکای فهم اسفار اربعه عرفانی، سیر از خاک به آب، هوا و آتش و عبور از دنیا به سمت برزخ و آخرت، در تطبیق با عناصر چهارگانه، دریافت‌های حسی فضاها، تصاویر مثالی عناصر و اجزا و تناسبات و حرکت به سمت عالم خیال به‌نحوی آگاهانه در بنا به کار برده شده است که بازنمایی اسطوره آفرینش و مرگ، در گذار از توالی فضاها درک می‌شود.

در صحن شاه عباسی، حضور مختصر آب و گیاه و آفتاب، در فضایی با تناسبات کوچک و کشیدگی برخلاف جهت مسیر اصلی حرکت، نوعی مکث را قبل از ورود به صحن آستانه ایجاد می‌کند و اسطوره سکوت و تفکر را متبلور می‌سازد. کاربری حجره‌های طلاب گرداگرد فضا، این امر را معنادار می‌کند. در صحن وکیل‌الملک ساختار فضا با کنترل تابش آفتاب و ورزش باد، با تأکید بر پویایی حضور آب و گیاه و خاک در صحن، اسطوره‌های حیات و بهشت را با بیشترین حد امکان بازتولید می‌کند و در صحن اتابکان، رابطه شئای عناصر به رابطه بازنمایاننده تبدیل می‌شود و معنای زندگی انسان‌ها را در بر می‌گیرد. کاشی‌کاری‌ها، گچ‌بری‌ها و چله‌خانه، بازتاب‌دهنده هنر و معنویت منطقه‌اند. برای ساکنان ماهان، این مجموعه یادآور پیوند تاریخی شان با عرفان پارسی است و حس افتخار فرهنگی را تقویت می‌کند.

نقوش کاشی‌کاری و تزیینات آستانه می‌تواند الهام‌بخش هنرمندان کرمانی در خلق آثار هنری، از جمله پته‌دوزی که یکی از صنایع دستی برجسته کرمان است باشد. همچنین، اشعار شاه نعمت‌الله در موسیقی سنتی و ذکرخوانی محلی بازتاب یابد و به حفظ ادبیات پارسی کمک

با فرهنگ کرمانی آشنا می‌شوند. همچنین گردشگران، با شنیدن اشعار شاه نعمت‌الله یا مشاهده معماری، احساس پیوند با تاریخ ایران می‌کنند. این تعاملات، درک متقابل را تقویت کرده و هویت کرمانی را به‌عنوان بخشی از فرهنگ پارسی معرفی می‌کند. این تجربه‌ها، هویت ایرانی-کرمانی را در ذهن بازدیدکنندگان حک می‌کنند.

• هویت فرهنگی و نقش آستانه شاه نعمت‌الله ولی در هویت‌سازی فرهنگی

هویت‌سازی فرهنگی، فرایندی پویا است که طی آن یک جامعه از طریق بازتولید و تقویت ارزش‌ها، باورها و سنت‌های خود، انسجام اجتماعی و تداوم فرهنگی را تضمین می‌کند.

مکتب فکری کرمان که بنیان آن به شاه نعمت‌الله ولی باز می‌گردد، یکی از جریان‌های برجسته اندیشه و عرفان در ایران است. در سیر تاریخ تفکر و طریقت اسلامی، از آغاز ظهور اسلام تا روزگار معاصر، هشت مکتب بزرگ و اثرگذار پدید آمده‌اند که هر یک در دوره‌ای خاص، نقش مهمی در شکل‌دهی به حیات فکری و معنوی جهان اسلام ایفا کرده‌اند. از میان این هشت مکتب، پنج مکتب در قلمروی ایران اسلامی شکل گرفته‌اند: خراسان، مراغه، کرمان، شیراز و اصفهان. این مکاتب، هرچند برخی عناصر خود را از جریان‌های پیشین وام گرفته‌اند اما پس از تثبیت و استقرار، تأثیری چشمگیر بر مکاتب پس‌از خود گذاشته‌اند.

بنیان‌گذار مکتب کرمان، شاه نعمت‌الله ولی، با نگارش رسائل و آثار مهم در حوزه تصوف و عرفان اسلامی و نیز با پرورش شاگردانی برجسته، سهمی تعیین‌کننده در تحول و استمرار اندیشه عرفانی شیعی ایفا کرد. نفوذ او از محدوده کرمان فراتر رفت و در بستر تحولات سیاسی- فرهنگی عصر خویش، جایگاهی پایدار یافت.

نوادگان شاه نعمت‌الله ولی، به‌واسطه پیوند خاندانی با سلسله پادشاهی بهمنیان، در دربار دکن، به سازمان‌دهی حلقات فقر و برگزاری محافل عرفانی پرداختند. این فعالیت‌ها، همراه با انتشار تعالیم مکتب کرمان در شبه‌قاره هند، نقشی مهم در ترویج عرفان شیعی و گسترش زبان و ادب فارسی در این سرزمین ایفا کرد و میراثی ماندگار بر جای گذاشت (دهش، ۱۳۹۹، ۱).

از این‌رو آستانه شاه نعمت‌الله ولی فراتر از یک بنای تاریخی ارزشمند، به‌عنوان نمادی از هویت فرهنگی کرمان شناخته می‌شود. این آستانه، با اتکا به میراث غنی عرفانی و ادبی بنیان‌گذار مکتب کرمان، بستری فراهم می‌آورد که حس تعلق و افتخار محلی را در میان جامعه کرمانی تقویت می‌کند و به‌عنوان یک کانون فرهنگی- گردشگری، به معرفی این هویت به بازدیدکنندگان داخلی و خارجی می‌پردازد. آستانه شاه نعمت‌الله ولی، با معماری چنددوره‌ای و عناصر عرفانی- ادبی، نه تنها هویت کرمانی را بازتاب می‌دهد، بلکه تجربه‌ای غنی برای گردشگران ادبی فراهم می‌کند که به تقویت فرهنگ و اقتصاد منطقه کمک می‌کند. چنانچه نحوه و میزان حضور عناصر چهارگانه معماری در صحن‌های متوالی بنای آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی، رابطه

آستانه شاه نعمت‌الله ولی، در ایام سوگواری مذهبی نیز مهم است. در روزهای تاسوعا و عاشورا، آیین‌هایی چون سینه‌زنی، عزاداری دسته‌جمعی و نعش‌گردانی سادات برگزار می‌شود. در مشهورترین شکل این مراسم، نعش «سادات» بر دوش دسته‌های عزادار حمل شده و در برابر «دارالحفاظ» بر زمین نهاده می‌شود، سپس مردم گرداگرد آن به سوگواری می‌پردازند.

از دیگر رسوم که همچنان رواج دارد، طواف میت بر گرد بقعه است؛ این آیین به‌ویژه در مورد متوفیان خاندان نعمت‌اللهی و خانواده‌های سادات اجرا می‌شود. پس از طواف، مراسم خاک‌سپاری در محل تعیین شده انجام می‌گیرد.

این مجموعه آیین‌ها، علاوه بر جنبه مذهبی و عرفانی، حامل عناصر فرهنگی و اجتماعی است که در طول تاریخ، نقش مهمی در شکل‌گیری هویت ماهان و جذب گردشگران زیارتی و فرهنگی ایفا کرده است.

طبق گفت‌وگوهای انجام‌شده با مسئولان میراث‌فرهنگی و گردشگری استان، در نوروز ۱۴۰۲ با توجه به ورود حدود ۱۱/۵۰۰ گردشگر به ماهان، حدود ۹۰ درصد از این تعداد به‌طور قطع از آستانه بازدید کرده‌اند. استنباط می‌شود این ۹۰ درصد، عمدتاً با محوریت نیت زیارت یا ترکیب زیارت به‌علاوه بازدید فرهنگی بوده‌اند.

همچنین آمار غیررسمی سالانه، ورود حدود ۲۰۰،۰۰۰ نفر به‌طور مستقیم به آستانه را گزارش می‌کند. طبق نظر، مشاور عالی گردشگری استان (۱۴۰۴)، بخش قابل توجهی از گردشگران غیرنوروزی، ترکیبی هستند؛ یعنی پس از زیارت آستانه، به باغ شازده یا اماکن تاریخی دیگر می‌روند.

با تجمیع این داده‌ها و نظر کارشناسان محلی، می‌توان یک برآورد واقع‌بینانه را (جدول ۲) ارائه داد:

زیارت محض: غالباً شامل گردشگرانی است که با انگیزه مذهبی و عرفانی می‌آیند؛ این گروه بیشتر از استان‌های جنوبی و شرقی ایران، گاه با اتوبوس‌های کاروانی در آستانه حاضر می‌شوند.

زیارت و گردشگری فرهنگی: مهم‌ترین گروه رشدیافته پسا کرونا است؛ آن‌ها تجربه مذهبی را با بازدید از باغ شازده، کوهپایه‌های جویبار و خرید صنایع‌دستی (پته، سفال) ترکیب می‌کنند.

گردشگری غیرزیارتی: بیشتر شامل طبیعت‌گردان و گردشگران خارجی می‌شود که جنبه تاریخی-معماری آستانه برایشان جالب است اما انگیزه مذهبی ندارند.

کند. این پیوندها، هویت فرهنگی کرمان را در قالب هنر و ادبیات تداوم می‌بخشند.

در مقایسه با حافظیه در شیراز یا سعدیه، آستانه شاه نعمت‌الله به‌دلیل موقعیت کویری و تمرکز بر عرفان صوفیانه، هویتی متمایز دارد. برخلاف حافظیه که بیشتر ادبی است، آستانه ماهان ترکیبی از عرفان، معماری و سنت‌های محلی را ارائه می‌دهد. این تمایز، آن را به مقصدی منحصر به فرد برای گردشگران فرهنگی تبدیل می‌کند.

همچنین به واسطه حضور گردشگران در این منطقه شاهد رونق صنایع‌دستی و کشاورزی خواهیم بود، این امر به حفظ سنت‌های کرمانی کمک می‌کند. پته‌دوزی و باغداری که ریشه در فرهنگ منطقه دارند، از طریق گردشگری آستانه به نسل‌های جدید منتقل می‌شوند. این پیوند اقتصادی-فرهنگی، هویت کرمانی را در برابر تغییرات جهانی‌سازی مقاوم می‌سازد.

• آیین‌ها و باورهای مردم ماهان در ارتباط با آستانه شاه نعمت‌الله ولی

اهالی ماهان از گذشته‌های دور تا امروز، شاه نعمت‌الله ولی را با عنوان «شاه ولی» می‌شناسند و به او به‌عنوان شخصیتی مقدس و صاحب کرامت توسل می‌جویند. یکی از آیین‌های رایج در این منطقه، بستن پارچه‌ای سبزرنگ یا قفل به ضریح بقعه به نیت حاجت‌رواشدن یا بهبود بیماری‌هاست؛ هرچند در دوران معاصر، خادمان بقعه برای حفظ نظم و بنا، از انجام این کار جلوگیری می‌کنند. باور دیگری که میان زائران رواج دارد، انداختن سکه در یکی از حوض‌های بقعه است. براساس این اعتقاد، انداختن سکه موجب می‌شود شاه نعمت‌الله ولی در آینده دوباره پذیرای آن‌ها باشد.

در ایام مذهبی، به‌ویژه عید غدیر، بقعه شاهد برگزاری مراسم ویژه‌ای همچون دفنوازی در صحن و اطعام شرکت‌کنندگان است. بسیاری از افراد نیز با خرید پارچه یا لباس برای خادمان بقعه و اهدای آن در این روز، نذورات خود را ادا می‌کنند. از دیگر باورهای رایج، اعتقاد مردم ماهان بر این است که همه کبوتران شهر متعلق به آستانه هستند و حبس این پرندگان گناهی بزرگ محسوب می‌شود.

پیوند سنت و زندگی روزمره در این آیین‌ها بسیار آشکار است؛ برای نمونه، زوج‌های جوان پس از مراسم عقد و در شب عروسی، برای تبرک به بقعه می‌روند. آن‌ها همراه با خانواده و اقوام، ابتدا با خودرو آستانه را دور می‌زنند، سپس برای زیارت وارد صحن شده و گاه به نیت سپیدبختی، دو رکعت نماز در بارگاه می‌خوانند.

جدول ۲. درصد انگیزه گردشگران از بازدید از آستانه. مأخذ: نگارندگان.

انگیزه	درصد تقریبی کل گردشگران ماهان
زیارت محض (هدف اصلی دیدار معنوی آستانه)	۵۵ درصد
ترکیب زیارت + گردشگری فرهنگی (بازدید آستانه به‌همراه جاذبه‌های تاریخی و طبیعت)	۳۵ درصد
گردشگری غیرزیارتی (فقط باغ‌ها، معماری، طبیعت‌گردی، بدون ورود به آستانه)	۱۰ درصد

• تأثیر اقتصادی آستانه بر گردشگری کرمان

طبق نظر مشاور عالی صنعت گردشگری استان کرمان در سال ۱۴۰۴ و براساس مطالعات میدانی انجام‌شده توسط اداره کل میراث‌فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان کرمان، در فاصله سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۴ و پس از دوره رکود ناشی از همه‌گیری کرونا، صنعت گردشگری استان با روندی روبه‌رشد مواجه شده است. در نوروز سال ۱۴۰۲، حدود ۱۱/۵۰۰ گردشگر وارد شهر ماهان شدند که ۹۰ درصد آن‌ها از آستانه تاریخی و مذهبی شاه نعمت‌الله ولی بازدید کردند. عمده گردشگران این دوره، از استان‌های جنوبی کشور بودند که به دلیل آب‌وهوای مطبوع ماهان به این منطقه سفر کرده بودند.

در نوروز سال ۱۴۰۳، آمار گردشگران ورودی به شهر ماهان نسبت به سال قبل ۱۰ درصد افزایش داشت. این روند در سال ۱۴۰۴ نیز ادامه یافت و تعداد گردشگران و بازدیدکنندگان نسبت به دو سال گذشته حدود ۱۵ درصد رشد پیدا کرد. این ارقام بیانگر ظرفیت بالای این منطقه برای توسعه گردشگری فرهنگی و مذهبی است. این رشد تقاضا، ضرورت سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و خدمات رفاهی را بیش از پیش نمایان می‌سازد.

ایجاد و بهبود اماکن اقامتی، توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی متناسب با حضور گردشگران داخلی و خارجی، ارتقای امکانات بهداشتی و خدمات رفاهی، از مهم‌ترین اولویت‌ها است. همچنین بهبود نشانه‌ها و علائم راهنمای گردشگری در شهر و مسیرهای منتهی به آستانه، از راهکارهای کلیدی برای تسهیل و هدفمند کردن بازدید گردشگران خواهد بود. به‌طور کلی، شرایط فعلی فرصتی کم‌نظیر برای استفاده حداکثری از ظرفیت‌های گردشگری ماهان و آستانه شاه نعمت‌الله ولی فراهم کرده است و برنامه‌ریزی منسجم و حمایت‌نهادی می‌تواند جایگاه این مقصد را در گردشگری ملی و حتی بین‌المللی تثبیت کند.

طبق این گزارش، آستانه شاه نعمت‌الله ولی، به‌عنوان یکی از پربازدیدترین جاذبه‌های کرمان، تأثیرات اقتصادی مهمی بر منطقه ماهان و استان داشته است. این تأثیرات، به‌ویژه در زمینه کسب‌وکارهای محلی و اشتغال‌زایی غیرمستقیم، به حفظ هویت فرهنگی از طریق اقتصاد کمک می‌کند.

حضور گردشگران، تقاضا برای صنایع‌دستی، محصولات کشاورزی و خدمات محلی را افزایش می‌دهد. برای مثال پته‌دوزی، در عین حال که یکی از هنرهای سنتی کرمان شناخته می‌شود، بازتابنده هنر باستانی و هویت فرهنگی این شهر است.

همچنین، محصولات باغی ماهان، مانند انار و پسته، به گردشگران عرضه می‌شود و کشاورزی منطقه را تقویت می‌کند. اقامتگاه‌های بوم‌گردی که در سال‌های اخیر در ماهان گسترش یافته‌اند، نمونه‌ای از کسب‌وکارهای کوچک هستند که از گردشگری آستانه بهره می‌برند.

رونق گردشگری این منطقه به ایجاد مشاغل غیرمستقیم، مانند راهنمایان تور، رانندگان و فروشندگان محلی، کمک می‌کند. براساس

گزارش‌های غیررسمی، سالانه حدود ۲۰۰,۰۰۰ گردشگر از آستانه بازدید می‌کنند که این تعداد، فرصت‌های شغلی متعددی ایجاد خواهد کرد. برای مثال، جوانان ماهان به‌عنوان راهنما یا مسئول اقامتگاه‌ها فعالیت می‌کنند که به کاهش مهاجرت از روستاها کمک می‌کند.

این مکان به‌عنوان یک جاذبه محوری، سایر بخش‌های اقتصادی را فعال می‌کند. نزدیکی به باغ‌شازده و مسیر کرمان-بم، گردشگران را به بازدید از جاذبه‌های دیگر ترغیب می‌کند و زنجیره‌ای از فعالیت‌های اقتصادی (حمل‌ونقل، خدمات غذایی، صنایع‌دستی) را تقویت می‌کند. این زنجیره، اقتصاد محلی را پویا ساخته و به حفظ هویت فرهنگی از طریق تولیدات سنتی کمک می‌کند.

در ادامه با استفاده از تحلیل مصاحبه‌های میدانی با مشاور عالی صنعت گردشگری استان کرمان (۱۴۰۴)، گزارش‌های رسمی اداره کل میراث‌فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان و خبرگزاری‌های ایرنا و مهر در بازه سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۴، آماری شامل آمار ورود گردشگران به شهر ماهان، درصد بازدید از آستانه شاه نعمت‌الله ولی، مدت اقامت نوروزی در کرمان و روند تغییرات پس از دوره رکود کرونا ارائه خواهد شد.

هدف اصلی، تبدیل این داده‌های مصاحبه‌محور به نمودارهای تحلیلی دایره‌ای و خطی، (تصاویر ۲ و ۳) برای نمایش تصویری تغییرات و همبستگی‌هاست؛ تا علاوه بر وضوح آماری، امکان تحلیل عمقی تأثیرات اقتصادی و فرهنگی گردشگری در استان فراهم شود.

یافته‌ها

براساس داده‌های مصاحبه‌ای و مطالعات میدانی (سازمان میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی کرمان، ۱۴۰۴)، میانگین اقامت نوروزی در سطح استان هنوز کوتاه است؛ به‌طور خاص، در نوروز ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ گردشگران ماهان، عمدتاً با مدت اقامت دو تا سه شب ثبت شده‌اند که با یافته پیشین در سطح استان (۴۱ درصد) هم‌خوانی دارد. کوتاه‌بودن اقامت‌ها، علی‌رغم رشد تعداد گردشگران، نشان‌دهنده فقدان بسته‌های سفر چندروزه و زیرساخت‌های کافی برای نگهداشت گردشگر در مقصد است.

از دیدگاه تحلیلی، این الگو به معنای سود کوتاه‌مدت ولی محدود برای اقتصاد محلی است؛ درحالی‌که سرمایه‌گذاری در اقامتگاه‌های بوم‌گردی، توسعه رویدادهای فرهنگی و تقویت خدمات رفاهی می‌تواند میانگین زمان اقامت و در نتیجه بازده اقتصادی را به‌طور پایدار افزایش دهد. منطقه ماهان، با جذب ۹۰ درصد گردشگران به آستانه شاه نعمت‌الله ولی، ظرفیت بالقوه تبدیل شدن به قطب گردشگری فرهنگی-مذهبی را دارد.

پس از رکود ناشی از همه‌گیری کرونا (۱۴۰۰)، صنعت گردشگری استان کرمان با روندی روبه‌رشد مواجه شده است. نمودار پیش‌بینی نشان می‌دهد ورود گردشگران به ماهان از نوروز ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۴ افزایش مداوم داشته؛ ۱۰ درصد رشد در ۱۴۰۳ و ۱۵ درصد دیگر در

ماهان ایجاد کرده و با تلفیق هنرهایی چون پته‌دوزی و کشاورزی، زنجیره اقتصادی-اجتماعی پایداری را فعال ساخته است.

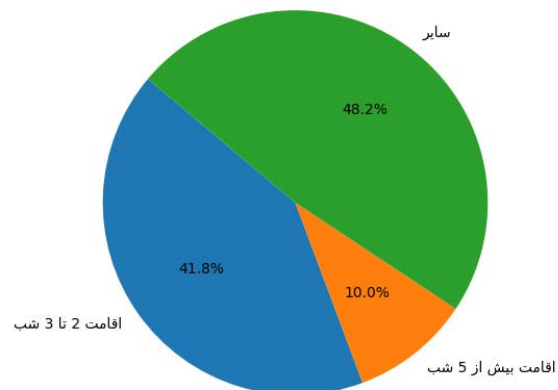
معماری چنددوره‌ای و آیین‌های محلی (مانند ذکرخوانی)، این مکان را به یک مقصد منحصربه‌فرد برای تجربه معنوی و ادبی، تبدیل کرده است، امری که فرصتی برای انتقال فرهنگ غنی کرمان به گردشگران بین‌المللی (به‌ویژه در مناطق متأثر از عرفان ایرانی مانند هند) فراهم می‌آورد.

با وجود ظرفیت‌های ذکرشده، تحلیل نشان داد، بُعد ادبی و عرفانی آستانه، به‌طور کامل در نظام برندسازی مقصد (Destination Branding) شهر کرمان ادغام نشده و پتانسیل جذب گردشگر بالاتر (بیش از ۲۰۰,۰۰۰ نفر سالانه) محقق نشده است.

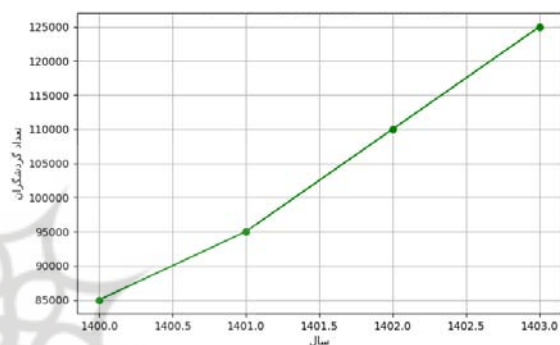
بررسی‌ها نشان می‌دهد انگیزه اصلی مردم برای سفر به کرمان و به‌ویژه شهر ماهان، زیارت آستانه شاه نعمت‌الله ولی است. حدود ۵۵ درصد گردشگران با هدف معنوی و عرفانی صرف به این مکان می‌آیند، ۳۵ درصد زیارت را با گردشگری فرهنگی ترکیب کرده و علاوه بر آرامگاه، باغ شازده، کوه‌های جویبار و صنایع دستی کرمان را نیز تجربه می‌کنند و تنها ۱۰ درصد بدون انگیزه مذهبی بیشتر به معماری، طبیعت و تاریخ منطقه توجه دارند. در مجموع، کرمان برای بیشتر مردم مقصدی مذهب عرفانی است که ظرفیت‌های فرهنگی و طبیعی آن، تجربه سفر را غنی‌تر می‌سازد. دو مسیر اصلی قابل تشخیص است: گروهی که صرفاً برای زیارت حضور می‌یابند و گروهی که زیارت را با گردشگری فرهنگی همراه می‌کنند.

براساس این نتایج و با در نظر گرفتن چالش‌هایی نظیر فرسودگی بنا و لزوم حفظ اصالت در برابر تجاری‌سازی، برای بهره‌برداری راهبردی از این ظرفیت، پیشنهاد می‌شود برنامه‌ای جامع تدوین گردد که دربرگیرنده مرمت و حفاظت ساختارمند بنا با اجرای طرح‌های منظم و استانداردسازی زیرساخت‌ها همچون مسیرهای دسترسی و امکانات رفاهی باشد؛ این اقدامات باید با تأکید بر حفظ اصالت تاریخی و معماری، به‌ویژه در بخش‌های کاشی‌کاری و گنبد صورت گیرد. در کنار آن، توسعه گردشگری ادبی از طریق طراحی بسته‌های مشخص با محوریت «تجربه ادبی-عرفانی» اهمیت دارد؛ این بسته‌ها می‌توانند شامل کارگاه‌های خوانش اشعار شاه نعمت‌الله ولی و معرفی تأثیرات او بر ادبیات شبه‌قاره هند باشند. توانمندسازی جامعه محلی نیز بخش مهمی از این راهبرد است و می‌تواند با برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای اهالی، به‌ویژه زنان، در زمینه ارتقای مهارت‌های مرتبط با راهنمایی گردشگری ادبی و تولید صنایع دستی الهام‌گرفته از نمادهای عرفانی، به حفظ اصالت فرهنگی در فعالیتهای اقتصادی کمک کند. در نهایت، طراحی مسیرهای ترکیبی میان آستانه و سایر جاذبه‌های طبیعی و تاریخی منطقه مانند باغ شازده، امکان افزایش طول اقامت گردشگران و ارائه تجربه‌ای جامع از هویت فرهنگی کرمان را فراهم خواهد آورد.

در جدول ۳ مؤلفه‌های ظرفیت گردشگری ادبی آستانه شاه نعمت‌الله ذکر شده است.

تصویر ۲. نمودار دایره‌ای - مدت اقامت گردشگران نوروزی کرمان. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۳. نمودار خطی - روند پیش‌بینی جذب گردشگر کرمان. مأخذ: نگارندگان.

۱۴۰۴ در سطح سالانه، حدود ۲۰۰,۰۰۰ بازدیدکننده از آستانه شاه نعمت‌الله ولی ثبت شده‌اند که نه تنها محرک توسعه کسب‌وکارهای محلی چون پته‌دوزی و محصولات باغی (انار، پسته) بوده، بلکه مشاغل غیرمستقیم مانند راهنمایان تور، رانندگان و خدمات غذایی را فعال کرده است.

مدل پیش‌بینی حاکی از آن است که با تداوم سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، ارتقای امکانات رفاهی و نصب نشانه‌های راهنمای گردشگری، نرخ رشد می‌تواند به سطح پایدار ۲۰-۱۵ درصد در سال برسد و جایگاه ماهان را در گردشگری ملی و حتی بین‌المللی تثبیت کند. این مجموعه داده‌ها تأکید می‌کند گردشگری در این محور، نه فقط یک فعالیت اقتصادی، بلکه یک سازوکار برای تقویت هویت فرهنگی و جلوگیری از مهاجرت جوانان روستایی است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان داد آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی در ماهان کرمان، به دلیل میراث غنی عرفانی و ادبی، یک جاذبه محوری چندبعدی است که نقشی اساسی در تقویت هویت فرهنگی پارسی-کرمانی و توسعه گردشگری ادبی ایفا می‌کند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، این مجموعه، با تمرکز بر میراث عرفانی بنیان‌گذار خود، حس تعلق فرهنگی عمیقی را میان ساکنان

مؤلفه ظرفیت	شاخص کلیدی	وضعیت فعلی	پتانسیل گردشگری ادبی
میراث عرفانی و ادبی	کانون مکتب کرمان و طریقت نعمت‌اللهی	محوریت قوی در متون تاریخی؛ نقش محوری در هویت کرمان	بالا: جذب متخصصان، عرفان‌پژوهان و علاقه‌مندان به شعر کلاسیک
جذب و تعداد بازدید	آمار ورود گردشگران به ماهان	رشد مداوم پس از کرونا؛ آمار سال ۱۴۰۴ حدود ۲۰۰,۰۰۰ نفر	متوسط به بالا: نشان‌دهنده پایه قوی تقاضا برای توسعه تخصصی
اثر اقتصادی محلی	فعال‌سازی زنجیره کسب‌وکارهای محلی	رونق صنایع‌دستی (پته‌دوزی)، خدمات غذایی و اقامتگاه‌های بوم‌گردی	بالا: امکان ایجاد بسته‌های اقامت و تجربه فرهنگی چندروزه
کیفیت تجربه بازدید	مدت اقامت گردشگران در ماهان	کوتاه: عمدتاً دو تا سه شب (نشان‌دهنده فقدان زیرساخت‌های نگهدارنده طولانی‌مدت)	محدودیت جدی: نیاز به توسعه بسته‌های فرهنگی برای افزایش مدت اقامت
ساختار معماری	تلفیق دوره‌های تاریخی (تیموری، صفوی، قاجار)	مجموعه چندلایه که تاریخ معماری ایرانی-اسلامی را منعکس می‌کند	متوسط: پتانسیل برای توره‌های تخصصی معماری و تاریخی-عرفانی

اعلام عدم تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ‌گونه تعارض منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این پژوهش ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان، از همه افراد، به‌دلیل مشاوره و راهنمایی علمی و مشارکت‌شان در این پژوهش تشکر و قدردانی می‌کنند.

فهرست منابع

- گلاب زاده، سید محمد علی. (۱۳۸۴). ماهان، از ایران چه می‌دانم؟. دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- موسی پورعسکری، هدیه. (۱۳۹۲). تحلیل تطبیقی مفهوم عرفان در معماری مجموعه آرامگاه‌های مشتاقیه و شاه نعمت‌الله ولی در کرمان. کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و توسعه پایدار شهری. <https://civilica.com/doc/273407/>
- نفیسی، سعید. (۱۳۷۴). شاه نعمت‌الله ولی. نگاه.
- نجفی‌پور، امیرعباس و حیدری، مجید. (۱۳۹۲). گردشگری فیلم و تأثیر آن بر ترویج گردشگری ادبی. اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط‌زیست پایدار. <https://civilica.com/doc/248050/>
- نوربخش، جواد. (۱۳۸۲). زندگی و آثار شاه نعمت‌الله ولی کرمانی. یلدا قلم.
- وزیر، احمد علی خان. (۱۳۶۴). تاریخ کرمان. انتشارات علمی.
- یعقوب‌زاده، رحیم و دولت‌آبادی، فیروز. (۱۳۸۸). گردشگری فرهنگی و راهکارهای ارتقای آن در ایران. دانشگاه آزاد اسلامی.
- Amini Goharrizi, S., & Yazhari Kermani, A. (2021). Spatial Pattern Analysis of Central Yard in Tomb Garden of shah Nematollah Vali Mahan Using Space Syntax Technique. *Journal of Architectural Thought*, 5(9), 55-67. <https://doi.org/10.30479/at.2020.12073.1376>
- Asadi, A., & Bayat, N. (2017). A qualitative content analysis of the discourse of literary tourism development in Iran. *Urban Tourism*, 4(1), 1-14. <https://doi.org/10.22059/jut.2017.61994>
- Bakhtiyari, M., Khodadadi, M., & Khabazi, T. (2025). Development of literary tourism in Hamadan and the role of Baba Taher Aryan in its development. *Geography of Tourism Space*, 54(14), 95-107. <https://sanad.iau.ir/fa/Journal/gjts/Article/1208706>
- Boniface, P. (2001). *Cultural tourism management* (M. Abdollahzadeh, trans.). Cultural Research Office. (Original work published 1995)
- Farajirad, A., & Aghajani, S. (2009). New analyses about tourism and the types of its classification. *Geography of the Land*, 6(23), 61-72. <https://www.magiran.com/p2264500>
- Gharakhlou, M., Ramezanzadeh Lasbouei, M., & Galian Sharifdini, J. (2009). Environmental tourism impact on coast Ramsar city. *Journal of Human Geography*, 1(3), 1-12. <https://sid.ir/paper/177137/en>
- Kamali, Y. (2022). Identifying the challenges of sustainable
- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. (۱۳۵۵). مزار شاه ولی. نشریه راهنمای آثار تاریخی کرمان.
- جهانیان، منوچهر و نادعلی‌پور، زهرا. (۱۳۸۸). مدیریت گردشگری (تعاریف، ماهیت و اجزا). سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- دهش، مسعود. (۱۳۹۷). شاه نعمت‌الله ولی و مکتب کرمان. مولی.
- دهش، مسعود. (۱۳۹۹). نقش مکتب کرمان و طریقت شاه نعمت‌الله ولی در تاریخ تفکر و تصوف هندوستان. ششمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه زبان و ادبیات ایران. <https://civilica.com/doc/1041841/>
- سازمان میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی کرمان. (۱۴۰۴). گزارش سالانه گردشگری استان. <https://miras.kr.ir/posts-with/%D9%86%D9%88%D8%B1%D9%88%D8%B2-1404/>
- عقابی، محمد مهدی. (۱۳۷۶). دایره المعارف بناهای تاریخی دوره اسلامی (بناهای آرامگاهی). مؤسسه انتشارات سوره.
- فرزام، حمید. (۱۳۷۴). تحقیق در احوال و نقد آثار و افکار شاه نعمت‌الله ولی. سروش.
- قاسمی، تارا؛ امینی، الهام و مدیری، آتوسا. (۱۳۹۷). طراحی بافت تاریخی شهر تهران با رویکرد گردشگری ادبی نمونه موردی: حصار ناصری شهر تهران. فصلنامه مطالعات ساختار و کارکرد شهری، ۵(۱۶). <https://civilica.com/doc/964520/>
- قدیمی ماهانی، مصطفی. (۱۳۸۲). پیر ماهان. خدمات فرهنگی کرمان.
- کردآبادی، طوبی و محمودزاده، مجتبی. (۱۳۹۳). اولویت‌بندی راهکارهای توسعه گردشگری ادبی در ایران [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی]. پایگاه اطلاعات علمی (گنج). <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/8f36317a35c6eacbdd70f2725b8ddb6c>
- کرمانی، عبدالرزاق. (۱۳۳۵). تذکره در مناقب حضرت شاه نعمت‌الله ولی، تصحیح و مقدمه ژان اوبن. انجمن ایران‌شناسی فرانسه.

tourism development in Kerman province. *Tourism and Development*, 11(2), 145-165. <https://sid.ir/paper/1045083/en>

- Mehrabi Basharabadi, H., Jalaei Esfandabadi, A., Shakibai, A., & Javdan, E. (2012). Investing the role of tourism in the economy of Kerman province and skeletal development of its regional cities. *Urban Management*, 9(27), 139-152. <https://www.magiran.com/p1006857>
- Movahed, A., Rezai, N., & Gravandi, F. (2023). Analysis of "Environmental Capacities" of Literary Tourism for Urban Tourism Development (Case Study: Tehran). *Urban Tourism*, 10(3), 111-126. <https://doi.org/10.22059/jut.2023.329336.941>
- OECD. (2009). *Annual Report*. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-annual-report-2009_annrep-2009-en.html
- Pahlavan, M., Aghdai, T., Arian, H., & Hassanlo, H. (2024). Symbolic analysis of characters in the court of Shah Nematullah Wali. *Interpretation and Analysis of Persian Language and Literature Texts (Dehkhoda)*, 62(16). [https://](https://sanad.iau.ir/en/Article/862372)

sanad.iau.ir/en/Article/862372

- Richard, Sh. (2001). *Rural tourism: an introduction* (R. Monshizadeh & F. Nasiri, trans.). Monshi. (Original work published 1997)
- Sheibaninia, K., Abdollahi, S., & Mohammadzade, M. (2021). An overview on tourism and its effects, a step towards sustainable development. *Journal of Human and Environment*, 19(3(58)), 199-211. <https://sid.ir/paper/1042255/en>
- Talaei, S., Akbari, A., & Hamzehnejad, M. (2021). Phenomenological interpretation of the sacred place in Iranian-Islamic cities based on presence of the classical elements (Case Study: Shrine of Shah Nematollah Wali). *Iranian Islamic City Studies*, 11(42), 43-54. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2228639.1399.11.42.4.5>
- Yoon, Y. (2002). *Development of a structural model for tourism destination competitiveness from stakeholders' perspectives*. Virginia Polytechnic Institute and State University.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
بختیاری، معصومه؛ خدادادی، معصومه و خبازی، طاهره. (۱۴۰۴). ظرفیت‌ها و راه‌کارهای بهره‌گیری از آستانه شاه نعمت‌الله ولی در توسعه گردشگری ادبی و تقویت هویت فرهنگی استان کرمان. *گردشگری فرهنگ*، ۶(۲۳)، ۴۲-۵۷.

DOI: [10.22034/toc.2026.547875.1210](https://doi.org/10.22034/toc.2026.547875.1210)

URL: https://www.toc-sj.com/article_239016.html

